

Julia Gauffin

**DRAAMATYÖPAJA MIELENTERVEYSTYÖNTEKIJÖILLE
– PROSESSIN TARKASTELU TEATTERI-ILMAISUN
OHJAAJAN NÄKÖKULMASTA**

Opinnäytetyö

KESKI-POHJANMAAN AMMATTIKORKEAKOULU

Esittävän taiteen koulutusohjelma

Helmikuu 2010

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 OPINNÄYTETYÖN KÄSITTEET	3
2.1 Soveltava teatteri ja draama	3
2.2 Draamatyöpaja ja mielenterveystyö.....	5
3 TEATTERI, DRAAMA JA MIELENTERVEYSHOITOTYÖ	7
3.1 Teatterin ja draaman käyttö mielenterveysshoitotyössä	7
3.2 Teatterin ja draaman käyttö mielenterveysshoitotyön koulutuksessa	10
4 TEATTERI-ILMAISUN OHJAAJAN TYÖNKUVA	15
4.1 Teatteri-ilmaisun ohjaajan ammattitaito.....	15
4.2 Teatteri-ilmaisun ohjaaja draamatyöpajan ohjaajana.....	17
5 TUTKIMUKSEN KUVAUS	20
5.1 Tutkimuksen toteutus ja tutkimuskysymykset	20
5.2 Tutkimus tapaustutkimuksena	21
6.1 Omat motiivini työpajan valmistamiseen	23
6.2 Aiheeseen perehtyminen esityksen muodossa: Esitys 4.48 Psykoosi keväällä 2009.....	24
6.3 Draamatyöpajan lähtökohdat ja tavoitteet.....	26
6.4 Draamatyöpajan suunnittelu	27
6.5 Draamatyöpajan toteutus Pirkanmaan ammattikorkeakoulun psykiatrian erikoistumisopintojen ryhmän kanssa	29
6.5.1 Aloitus	30
6.5.2 Teema 1	31
6.5.3 Teema 2	33
6.5.4 Lopetus.....	34
7 TUTKIMUSTULOKSET	36
7.2 Draamatyöpajan tavoitteiden toteutuminen.....	38
8 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS	46
9 LOPUKSI	48
LÄHTEET	49
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Mielenterveys ja mielenterveyshoitotyö ovat mielestäni ajankohtaisia aiheita. Lähes päivittäin lehdissä kirjoitetaan tragedioista ja rikoksista, joiden taustalla on tekijän tai tekijöiden mielenterveydelliset ongelmat. Tähän liittyen käydään keskusteluja siitä, mikä meitä ihmisiä vaivaa, mitä on tehty väärin ja mitä olisi voitu tehdä toisin. Ihmisten tietoisuus mielenterveydestä, sekä mielenterveyden ongelmista ja sairauksista lisääntyy. Mielenterveyteen liittyvistä asioista keskustellaan julkisesti yhä enemmän ja enemmän, ja mielenterveyttä aletaan pitää osana nykyihmisen hyvinvoinnin perustaa. Lisäksi kynnys hakea apua mielenterveydellisiin ongelmiin on matalampi, kuin vielä muutamia kymmeniä vuosia sitten. Samaan aikaan mielenterveyshoitotyön tekijöiltä vaaditaan yhä kasvavassa määrin monialaista osaamista. Mielenterveyttä tukevia palveluja laajennetaan koskemaan monia eri sosi- ja terveydenhuollon ammattialoja ja niitä on tarjolla yhä useammalla taholla, tavallisten ihmisten saavutettavilla.

Opinnäytetyöni lähtökohtana on halu uskoa, että draamalla ja teatterilla voisi olla paikkansa mielenterveyshoitotyön tukena, esimerkiksi jo ammatissa toimivien mielenterveystyöntekijöiden hyvinvointia ja ammattitaitoa kehittävässä ja ylläpitävissä palveluissa. Itse kiinnostuin mielenterveydestä alun perin lukion psykologian tunneilla. Esittävän taiteen opintojen myötä se laajentui koskemaan teatteria ja teatterin soveltamista ja hyödyntämistä suhteessa tähän alaan.

Opinnäytetyössäni halusinkin kokeilla ja tutkia omia mahdollisuuksiani teatteri-ilmaisun ohjaajana tehdä työtä mielenterveyshoitotyöntekijöiden kanssa. Halusin käyttää niin teatterin esittävää osa-aluetta, kuin draaman työtapojakin selvittääkseni, mihin teatteria ja draamaa oikeastaan voisi tuolla alalla käyttää, onko siitä todella hyötyä ja miltä tuollainen yhteistyö itsestäni tuntuisi. Avaan teatteri-ilmaisun ohjaajan näkökulmasta psykiatrisen hoitoalan tarpeita draaman käytölle osana ammatillista koulutusta ja kehittämistyötä. Lisäksi kerron draaman ja soveltavan teatterin työtavoista, joita käytetään mielenterveystyön tukena tai osana sitä ja avaan teatteri-ilmaisun ohjaajan ammattitaitoa ja työnkuvaa tarkastellen teatteri-ilmaisun ohjaajan roolia psykiatrisen hoitoalan kanssa tehtävässä yhteistyössä.

Käytän käytännön esimerkkinä ja tutkimuskohteenani mielenterveyshoitotyön tekijöille ja opiskelijoille yhdessä Suvi-Heini Lahden kanssa suunnittelemaamme draamatyöpajaa.

Kerron työpajan suunnittelusta, valmistuksesta ja toteutuksesta Pirkanmaan ammattikorkeakoulun mielenterveyden edistämisen ammatillisten erikoistumisopintojen ryhmän kanssa, osallistujilta saamastamme palautteesta sekä omista kokemuksistani työpajan ohjaajana. Pohdin työpajalle asettamiemme tavoitteiden toteutumista vertaamalla niitä osallistujilta saamaamme palautteeseen sekä omaan kokemukseeni työpajan ohjaajana käytännössä.

Draamatyöskentelystä hoito- ja mielenterveyshoitotyön ammattiopintojen yhteydessä ovat Suomessa kirjoittaneet mm. Annukka Häkämies ja Inkeri Leiber. Omaa tutkimustani perustelen sillä, ettei vastaavanlaisesta työskentelystä löydy kuvausta tai tutkimusta teatteri-ilmaisun ohjaajan näkökulmasta. Kuitenkin koulutuksensa puolesta juuri teatteri-ilmaisun ohjaajilla olisi valmiuksia tarjota käyttökelpoisia välineitä hoitoalan työntekijöille. Teatteri-ilmaisun ohjaajan ammatinkuvaan kuuluu monissa tapauksissa yhteistyö eri alojen ammattilaisten ja asiantuntijoiden kanssa. Mielenterveyshoitotyön tekijöille ja opiskelijoille toteutettu draamatyöpaja on mielestäni yksi hyvä esimerkki tällaisesta yhteistyöstä, jossa teatteri-ilmaisun ohjaaja voi tarjota teatteria ja draaman välineitä toisen ammattialan palvelukseen, esimerkiksi ammatillisen keskustelun herättelyyn tai työtilanteiden toiminnalliseen käsittelyyn heidän ammatissaan tai ammatillisessa koulutuksessaan.

Toivon, että tutkimuksesta olisi hyötyä tahoille, jotka jatkossa suunnittelevat vastaavanlaista yhteistyötä. Esimerkkejä tällaisista tahoista voisivat olla teatterialan ammattilaiset, joita kiinnostaa työ mielenterveydenhuollon parissa, tai psykiatrisen alan tahot, jotka ovat kiinnostuneita draamatyöskentelyn hyödyistä ja mahdollisuuksista oman alansa käsittelyssä. Erityisesti toivon tutkimuksestani olevan hyötyä teatteri-ilmaisun ohjaajille, jotka ovat kiinnostuneita toimimaan yhteistyössä psykiatrisen alan kanssa sekä muille tahoille, jotka haluavat tietoa teatteri-ilmaisun ohjaajan kokemuksesta tämän tyyppisestä toiminnasta.

2 OPINNÄYTETYÖN KÄSITTEET

2.1 Soveltava teatteri ja draama

Soveltavan teatterin (Applied Theatre) käsitteellä tarkoitetaan monesti samaa kuin käsitteellä soveltava draama (Applied Drama). Soveltava teatteri tuntuu olevan käsitteenä yleisempi. Soveltavan teatterin käsitteen alle kuuluu lukuisa joukko teatterin eri osa-alueita ja työtapoja. Ventola (2005, 49, Thompsonin, 1999, 9 mukaan) kuvaa soveltavan teatterin olevan yläkäsite kaikille draamatyöskentelyn osa-alueille, esitysmuodoille, prosesseille ja osallistaville työpajoille. Työtapoja on monia, ja ne voivat koostua perinteisistä, esittävistä teatterimuodoista, teatterillisistä, draamallisista ja toiminnallisista harjoitteista, keskustelusta sekä interaktiivisista, lainatuista tekniikoista muiden taidealojen puolelta. Soveltavassa teatterissa itse teatteri voi olla prosessin liikkeellepanija tai päämäärä, tai prosessi voidaan päättää sitä varten valmistetun teatteriesityksen seuraamiseen. Teatteri voi myös olla tapa käsitellä prosessin aiheita ja kuljettaa itse prosessia.

Ventolan ja Renlundin (2005, 12) mukaan soveltavan teatterin käsite on rinnakkainen yhteisöteatterin (Community Theatre) ja yhteisödraaman (Community Drama) käsitteiden kanssa, joilla tarkoitetaan yhteisössä tapahtuvaa, yhteisön toimintaa ja/tai sen sisällä tapahtuvaa muutosta tukevaa draamallista toimintaa. Sekä draama- että teatteri-käsitteiden käyttöä Ventola ja Renlund perustelevat sillä, että draaman menetelmiä käyttävään työskentelyyn ei aina sisälly teatteriesitystä. Yhteisödraama ja -teatteri liittyvät osallistaviin teatterimuotoihin. Osallistavan teatterin (Participatory Theatre) ero esittävään teatteriin on, että osallistava teatteri pyrkii esitystilanteessa sananmukaisesti osallistamaan katsojansa. Ventolan (2005, 49) mukaan yhteisöteatterin ja -draaman käsitteiden täydellisen määrittelyn yrittämisen sijaan yhteisöteatteria ja -draamaa voitaisiin kuvata prosessina, jossa teatteri ja monialaiset työtavat yhdistyvät toisiinsa. Mielestäni tämä kuvaus pätee myös soveltavan teatterin käsitteeseen.

Rusanen määrittelee teatterin yläkäsitteeksi, joka jakautuu kahteen osaan: esittävään ja osallistavaan teatteriin. Esittävän teatterin yleisö katsoo teatteriesitystä, osallistumatta itse esitykseen tai muuhun teatterilliseen toimintaan. Osallistavalla teatterilla Rusanen (2005, 24) taas tarkoittaa teatterin muotoja, joissa katsojat itse toimivat aina myös teatterin proses-

sin osallistujina. Osallistavassa teatterissa katsojilla voi olla mahdollisuus kommentoiden osallistua teatteriesitykseen tai osallistava teatteri voidaan toteuttaa muodossa, jossa katsojia ei ole lainkaan, vaan kaikki osallistuvat prosessiin toiminnan tasolla – tai mitä tahansa tältä väliltä. Samoin kuin Ventola ja Renlund, Rusanen (2005, 24) määrittelee osallistavan teatterin käsitteeksi, jonka alle lukeutuvat kaikki teatterilliset toimintatavat ja teatterin eri elementit sovellettuina yhteisölliseen työskentelyyn. Toiminta tapahtuu tilassa, jossa fiktio ja reaalityöskentely kohtaavat. Rusanen mukaan osallistava teatteri on yläkäsite niin draamakasvatuksen, draamaan kasvamisen ja terapiaan tähtäävien teatterin muotojen käsitteille, kuin soveltavan teatterin, draaman sekä yhteisöteatterin käsitteillekin.

Heikkinen (2005, 25) määrittelee draamakasvatuksen tarkoittamaan kaikkea kouluissa ja teatteri-ilmaisun opetuksessa hyödynnettävää teatteria ja draamaa. Draamakasvatuksen genret hän on jakanut kolmeen päägenreen: esittävään draamaan, osallistavaan draamaan ja soveltavaan draamaan, joista viimeinen on kahden edeltävän genren menetelmiä lainaava, genererajoja rikkova ja kuitenkin omanlaisensa genret ja työtavat omaava draaman muoto. Heikkinen (2005, 79–81) ei pidä soveltavaa draamaa yläkäsitteenä kaikelle draamalliselle toiminnalle, mutta painottaa soveltavan draaman genren yhdistelevän draaman eri genretyyppejä. Esimerkiksi yleisön kanssa tehtävät sopimukset voivat Heikkisen (2005, 79) mukaan olla soveltavassa draamassa sekä esittävää että osallistavaa draamaa koskevia, jolloin osallistajat toimivat soveltavassa draamassa sekä katsojina että osallistujina. Heikkinen (2005, 80) jakaa soveltavan draaman kahteen ala-genreen: forum-teatteriin ja työpajateatteriin.

Korhonen (2005, 5) ehdottaa draama-käsitteen tilalla käytettäväksi teatterilähtöisten menetelmien -käsitettä, jotta draama, kun sillä tarkoitetaan teatterin ja draaman menetelmin tapahtuvaa työskentelyä, erotettaisiin suomen kielen näytelmäkirjallisuutta tarkoittavasta draama-käsitteestä sekä englannin teatteria, eli katsojille tähdättyä esitystä, tarkoittavasta drama-sanasta. Opinnäytetyössäni käytän draama- ja draamatyöskentely-käsitteitä kuvaamaan teatteri-ilmaisun ohjaajana käyttämiäni teatterilähtöisiä ja toiminnallisia työtapoja. Kuten Häkämies (2005, 60) toteaa, käsite draama sisältää jo itsessään toiminnan, ja kaikkea draamaa voidaan pitää osallistujien kannalta osallistavana toimintana. Draamakäsitellä tarkoitankin aina osallistavaa draamaa. Osallistavan teatterin katson olevan, niin kuin Ventola (2005) sen on määritellyt, mm. soveltavan teatterin yläkäsite. Käytän soveltavan teatterin käsitettä kuvaamaan erityisesti teatterin esittävien osa-alueiden yhdistämistä

erilaisiin draaman työtapoihin, sekä niiden soveltamista palvelemaan draamatyöskentelylle asetettuja tavoitteita osana draamallista kokonaisuutta. Myös soveltava teatteri, niin kuin sen tarkoitan, on siis lähtökohdiltaan aina jollain lailla yleisöään osallistavaa. Tarkastelen sekä soveltavan teatterin että draaman työtapoja ohjaajan näkökulmasta.

2.2 Draamatyöpaja ja mielenterveystyö

Käytän käytännön esimerkkinä yhdessä kurssikaverini Suvi-Heini Lahden kanssa suunnittelemaamme ja toteuttamaamme mielenterveystyöntekijöille ja -opiskelijoille suunnattua draamatyöpaja-kokonaisuutta. Heikkinen tarkoittaa soveltavan draaman työpajateatterialagenrellä TIE-kokonaisuutta (Theater in Education), jossa tiettyä teemaa käsittelevä teatteriesitys ja sen rinnalla tapahtuva yleisöä osallistava työskentely viedään johonkin kasvatustekstiin. TIE-esitys on käännetty suomeksi muotoon teatteri opetuksessa (Ventola & Renlund, 2005, 64). Vaikka työpajateatterilla ja teatteri- tai draamatyöpajalla on paljon yhteistä, draamatyöpaja ei välttämättä ole TIE-muotoinen kokonaisuus. Ventola ja Renlund (2005, 60–63) määrittelevät draamatyöpajan draamalliseksi kokonaisuudeksi, jossa osallistujat yhdessä ohjaajan kanssa, ohjaajan johdolla, käsittelevät tiettyä asiakokonaisuutta draaman keinoja käyttäen. Kaikki draamatyöpajan läsnäolijat ovat työpajan osallistujia. (Ventola & Renlund, 2005, 60–63.) Osallistuminen tarkoittaa erilaisten draamallisten työmuotojen mukaan toimimista ja keskustelua koetuista ja käsitellyistä asioista, oman kokemuksen jakamista ja omalla persoonalla vaikuttamista ryhmän työskentelyyn. Opinnäytetyössäni tarkoitan työpajalla noin kolmen tunnin mittaista kokonaisuutta, jossa psykiatrisen hoitoalan erikoistumisopiskelijoiden kanssa työskenneltiin käyttäen draamaa työvälineenä heidän ammatissaan kokemiensa asioiden käsittelyssä.

Käsittelen draamaa ja soveltavan teatterin menetelmiä mielenterveystyöntekijöiden ja -opiskelijoiden parissa tehtävän työn kannalta. Mielenterveystyöntekijöillä ja -opiskelijoilla tarkoitan mielenterveystyötä tekeviä hoito- ja sosiaalialan ammattilaisia tai ammattiin opiskelevia.

Mielenterveislain (14.12.1990/1116) mukaan mielenterveystyöllä tarkoitetaan yksilön psyykkisen hyvinvoinnin, toimintakyvyn ja persoonallisuuden kasvun edistämistä sekä mielisairauksien ja muiden mielenterveydenhäiriöiden ehkäisemistä, parantamista ja lievittämistä. Mielenterveystyöhön kuulu-

vat mielisairauksia ja muita mielenterveydenhäiriöitä poteville henkilöille heidän lääketieteellisin perustein arvioitavan sairautensa tai häiriönsä vuoksi annettavat sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut (mielenterveyspalvelut). Mielenterveystyöhön kuuluu myös väestön elinolosuhteiden kehittäminen siten, että elinolosuhteet ehkäisevät ennalta mielenterveydenhäiriöiden syntyä, edistävät mielenterveystyötä ja tukevat mielenterveyspalvelujen järjestämistä. (1§)

(<http://info.stakes.fi/mielenterveystyo/FI/kasitteet/index.htm>)

3 TEATTERI, DRAAMA JA MIELENTERVEYSHOITOTYÖ

Tässä luvussa kerron lyhyesti draaman ja teatterin käytöstä osana mielenterveyshoitotyötä ja mielenterveystyöntekijöiden koulutusta. Tutkimukseni kannalta merkittävimpiä lähteitä ovat Annukka Häkämiehen, mm. draamaa ja osallistavaa teatteria mielenterveyshoito- ja ihmissuhdetyön ammattikasvatuksessa kuvaava ja tutkiva, väitöskirja ”Metodilla on merkitys – muodolla on mieli” sekä Inkeri Leiberin artikkeli ”Pedagoginen draaman hoitoalan koulutuksessa”, jossa hän perustelee ja arvioi draaman hyödyllisyyttä hoitoalan koulutukselle. Suurin osa aiheeseen liittyvistä muista tutkimuksista ja artikkeleista käsittelee draaman ja teatterin hyödyntämistä mielenterveyspotilaiden kanssa tehtävässä työssä, missä teatterin keinoin pyritään parantamaan tai kuntouttamaan mielenterveyspotilaita. Muut lähteeni käsittelevätkin draaman ja teatterin käyttöä ja mahdollisuuksia mielenterveystyön tukena yleensä.

3.1 Teatterin ja draaman käyttö mielenterveyshoitotyössä

Mielenterveyshoitotyössä käytettyjä draamallisista menetelmiä ovat mm. Jacob Morenon kehittämät sosio- ja psykodraama, morenolaisten harjoitteiden pohjalta kehitellyt tarinateatteri ja erilaiset toiminnalliset harjoitteet sekä draamaterapia (Lindqvist 2005; Janhunen & Sura 2004; Ventola 2005, 86–87; Wilson 1997, 222). Morenon kehittämistä draamamenetelmistä psyko- ja sosiodraaman välinen raja on liukuva (Lindqvist 2005, 18). Vaikka sosiodraamaa voidaan suurella mittakaavalla pitää terapeuttisena draaman muotona, pohjimmiltaan siinä on kyse ryhmäprosessista ja ryhmän sisällä vallitsevien suhteiden tutkimisesta draaman keinoin (Lindqvist 2005, 10, 19). Psykodraama taas on terapiaa, ja hoitoon tähtäävää toimintaa, jossa ryhmän avulla tutkitaan yksilön elämäntilannetta ja vuorovaikutussuhteita. Sitä käytetään ryhmäterapiassa lisäksi parisuhde- ja perhetyössä sekä yksityisten ihmisten kanssa. Psykodraaman, toisin kuin sosiodraaman ohjaus vaatii pitkää terapiakoulutusta, sillä psykodraamassa ohjaajan rooli on toimia sekä draaman ohjaajana että terapeuttina. (Kopakkala 2005, 28–29; Janhunen & Sura 2004, 7; Ventola 2005, 86)

Draamaterapialla, erotukseksi draamallisesta psykoterapiasta, taas tarkoitetaan kaikkia niitä draaman terapeuttisia sovelluksia, jotka ovat saaneet alkulähteensä eri useasta eri ta-

hosta, toisi sanoen muualta kuin Morenon perinteistä (Wilson 1997, 227, Jenningsin 1990 mukaan). Ventola (2005, 86) määrittelee draamaterapian draaman keinoin käsiteltäväksi ammatilliseksi ihmissuhdetyöksi, jossa toiminta tapahtuu ammattilaisten johdolla ja on terapian suuntaista ja hoitotyötä tukevaa. Wilsonin (1997, 227–229) mukaan draamaterapian ero psyko- ja sosiodraamaan on, että draamaterapiassa draaman keinoin käsitellään yksilön kokemusten sijaan elämän ongelmia ylipäättään eli yksilön näkemystä laajemmin. Häkämies (2007, 51) kuvaa draamaterapian eron psykodraamaan liittyvän mm. etäännyttämiseen: draamaterapiassa ongelmia käsitellään metaforisemmin, eheyttävä prosessi on esteettinen kokemus, ja käsiteltävän asian tarkastelu keskittyy nykyhetkeen ja tulevaisuuden vaihtoehtoihin. Draamaterapiassa teatterillinen esittäminen on väline kommunikointiin ja pääpaino on draamalla taidemuotona. Suuret elämän kokonaisuudet tiivistetään draaman muodossa ymmärrettävään muotoon. Samaa tilannetta tarkastellaan usealta eri kantilta, ja osallistujat voivat rohkaistua kokeilemaan uusia toimintamalleja sekä löytämään uusia puolia itsestään. (Wilson 1997, 227–229.) Psykodraamaan verrattuna draamaterapia, vaikka terapiaa onkin, on menetelmiltään lähempänä draaman ei-terapeuttisia työtapoja ja niitä menetelmiä joihin keskityn tässä tutkimuksessani.

Toiminnalliset työtavat yhdistetään morenolaisiin käsitteisiin (Ventola 2005, 87, esim. Blatnerin 1996 mukaan), mutta yksistään ne eivät kuitenkaan ole sen paremmin terapiaa (Häkämies 2007, 50, Helanderin 2002, 7 mukaan) kuin draamaa. Vaikka kaikki draamatyöskentely on luonteeltaan toiminnallista, ja edellä mainitsemini teatterin sovelluksiin kuuluu kaikkiin toiminnallisten menetelmien käyttö työskentelyssä, toiminnalliset työtavat yksistään eivät sisällä draamallisia jännitteitä (Ventola 2005, 87), eivätkä toiminnallisuudesta huolimatta jätä sijaa osallistujien tunnekokemuksille (Leiber 1995, 175). Toiminnallisten menetelmien ohjaajalta ei vaadita sen paremmin draama- kuin terapiakoulutustakaan. Toiminnallisten työtapojen asema ja vaikutus hoitoalalla ja hoitotyön tekijöille ovat kuitenkin merkittävässä osassa perusteltaessa draaman soveltuvuutta osaksi esimerkiksi hoitotyöntekijöiden koulutusta tai ammatillista kehittämistyötä.

Toiminnallisten harjoitteiden, draaman ja terapian rajat tuntuvat olevan häälyvät. Draamaan teatterimuotona, kuten taiteeseen ylipäättään, liitetään terapeuttinen eli parantava vaikutus. Teatteritaiteen historiassa käsitellään teatterin terapeuttista vaikutusta ensimmäisen kerran Aristoteleen kuvatessa tragedian lopputulokseksi ihmisen puhdistumista pelon ja kärsimyksen tunteista (Helske & Ukkola 1994, 221). Draaman terapeuttisuudesta puhutta-

essa korostuu draamatyöskentelyn toiminnallisuus, kokemuksellinen oppiminen ja ihmisen oman toiminnan ja toimintavalmiuden edistäminen (esim. Häkämies 2007, 21, 62). Lisäksi draaman erilaisten terapeuttisten muotojen, esimerkiksi psykodraaman pohjalta, on kehitetty erilaisia draamamenetelmiä, joista esimerkkinä on tarinateatteri. Rusanen (2005, 29) laskee tarinateatterin tavoitteiltaan terapeuttisen draaman muotoihin, kun taas Ventola (2005, 84–85) katsoo tarinateatterissa olevan kyse osallistavan draaman genrestä, jonka pääpaino on ihmisen todellisuuden jäsentäminen tarinoiden muodossa ilman osallistujien sitoutumista terapiaprosessiin. Vaikka draamatyöskentelyä ylipäättään voidaan pitää ihmisistä eheyttävänä ja muuttavana ja tässä mielessä terapeuttisena toimintana, draama sinällään ei ole terapiaa. Terapiassa hoidettava osallistuu aktiivisesti hoitoprosessiin ja muutos parempaan lähtee parannettavan omasta halusta osallistua ja vaikuttaa omaan toimintaansa (Helske & Ukkola 1994, 222). Draaman tehtävä taas ei koskaan ole eheyttää yksittäistä ihmistä. Kuitenkin draaman avulla osallistujat voivat löytää positiivisen käsityksen itsestään ja draamatoiminta voi auttaa vahvistamaan osallistujien persoonallisuutta ja myönteistä minäkuvausta (Helske & Ukkola, 1994, 230). Draaman vapauttava ja puhdistavan, terapeuttisen, vaikutuksen voidaan sanoa perustuvan mm. siihen, että draaman avulla voidaan käsitellä pelottavia ja vaikeita asioita samaan aikaan kun luova toiminta ja vuorovaikutus lisäävät rohkeutta ja iloa sekä poistavat eristyneisyyttä (Helske & Ukkola, 1994, 231–232).

Esimerkki draaman eheyttävästä vaikutuksesta on Sirénin ja Virtasen (2009) lista teatterillisen toiminnan vaikutuksiin ja mahdollisuuksiin osana mielenterveyskuntoutusta. He sanovat teatterillisen toiminnan edistävän mm. kognitiivisten taitojen palautumista ja vahvistumista, muistin parantumista, kielellisten taitojen ja puheen tuottamisen kohenemistä sekä itsetunnon, ymmärryksen ja rohkeuden lisääntymistä itseä ja muita kohtaan. Lisäksi he toteavat teatterillisen toiminnan hyväksyvässä työilmapiirissä tukevan tunteiden ilmaisua sekä uskallusta ottaa vastuuta ja tuoda mielipiteensä julki, ja arvioivat teatteritoiminnan poistavan yksinäisyyttä ja hauskan työskentelyn lisäävän osallistujien elämäniloa. (Sirén & Virtanen, 2009, 14–15.) Lista perustuu heidän yhteisiin kokemuksiinsa draamatyöskentelystä yhdessä mielenterveyskuntoutujien kanssa. Työskentelyssä teatteri-ilmaisun ohjaaja Sirén toimi projektin ohjaajana, ja mielenterveystyöntekijä Virtanen oli mukana osallistujana yhdessä asiakkaidensa kanssa. Projektikokemuksensa pohjalta Sirén (2009, 17) toteaa uskovansa, että teatteri- ja mielenterveysalan ammattilaisten yhteistyö voi tuottaa uusia näkökulmia heidän omiin töihinsä liittyen.

Tämä voi tarkoittaa sisältöä ja konkreettisia välineitä tai se voi auttaa pohtimaan vaikkapa omaa ammattiroolia ja sen rajoja. Ohjaajakuvan tutkiminen voisi jatkua esimerkiksi työnohjauksessa, jolloin ammatillisesta verenvaihdosta voisi olla hyötyä työyhteisön kehittämisessä ja työn mielekkyyden arvioimisessa. (Sirén 2009, 17.)

3.2 Teatterin ja draaman käyttö mielenterveyshoitotyön koulutuksessa

Teatterin ja mielenterveyshoitotyön yhteistyötä tai draaman hyötyä mielenterveystyölle muussa kuin terapiatarkoituksessa on tutkittu kohtuullisen vähän. Sekä Häkämies (2007, 19, 51) että Leiber (1995, 175) toteavat, etteivät draaman ja osallistavan teatterin genret, psyko- ja sosiodraamaa sekä toiminnallisia harjoitteita lukuun ottamatta, ole kovinkaan tunnettuja suomalaisessa sosiaali- ja terveydenhuollon toiminnassa tai koulutuksessa. He kuvaavat ja perustelevat draamatyöskentelyn mahdollisuuksia osana hoitotyön ammattikasvatusta. Väitöskirjassaan Häkämies on tutkinut mm. draaman ja osallistavan teatterin mahdollisuuksia hoitotyön ammattikasvatuksessa ja erityisesti draaman avulla oppimista suhteessa mielenterveyshoitotyössä tarvittaviin psykoterapeuttisiin valmiuksiin, hoitotyön vuorovaikutukselliseen tukeen ja hoitoammattitaitoon. Näihin valmiuksiin Häkämies listaa itsetuntemuksen, eläytymistä edellyttävän empatian, hoidollisen läsnäolon sekä yhteistyö- ja ryhmätyötaidot (Häkämies 2007, 78). Häkämies sanoo draaman työmuotojen sisällön ja mielenterveyshoitotyön opiskelun tavoitteiden ja sisällön olevan samansuuntaiset (Häkämies 2007, 21). Leiber taas perustelee draaman hyödyllisyyttä hoitoalan ammattikoulutukselle kuvailemalla tarkemmin draaman toimivuutta kolmen hoitajan ammatissa tarvittavan taidon, viestinnän, empatian ja ongelmaratkaisun, kannalta. Lisäksi hän vertaa terveysalan ammattiopintojen tavoitteita pedagogisen draaman tavoitteisiin, ja toteaa niiden olevan monin paikoin yhteiset. Tässä luvussa avaan lyhyesti heidän kokemuksiaan ja perusteluitaan draamasta osana hoitotyön koulutusta niiltä osin kuin ne mielestäni ovat yleistettävissä myös draaman käyttöön osana mielenterveyshoitotyön työyhteisöjen tai jo ammatissa toimivien yksittäisten hoito- ja sosiaalialan työntekijöiden kehitystyötä, jollaista toteuttamamme draamatyöpajakin edusti. Mielestäni perustelut, joilla draamatyöskentelyä voidaan suositella mielenterveyshoitoalan opiskelijoille osana heidän ammattiopintojaan, käyvät perusteluiksi myös jo työssä olevien ja työtä tekevien mielenterveyshoitotyön ammattilaisten oikeuksille käsitellä ammatissaan kohtaamiaan asioita draaman avulla.

Hoitoalan oppikirjojen vaatimusten mukainen, ns. hyvä hoitaja olisi empaattinen, vuorovaikutustaitoinen, käsistään taitava ja tehokas. Hoitoprosesseissa ongelmaratkaisu on keskeisessä osassa ja hoitajalta vaaditaan myös kykyä ymmärtää erilaisia elämäntilanteita. Terveysalan ammattikasvatuksen vuoden 1995 opintosuunnitelman yleisiin tavoitteisiin kuuluivat mm. itsensä, toisten ja erilaisten ilmiöiden ymmärtäminen, yhteistyökyky, ongelmanratkaisu, viestintätaidot sekä yleinen tietoisuus, ja vuonna 1994 ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelmassa hoitoammattilaisen työ kuvattiin sosiaalista kyvykkyyttä sekä vuorovaikutus- ja roolinottotaitoja vaativaksi, ihmisten ja ryhmien yhteistoiminnaksi (Leiber 1995, 176, Ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelman 1994, 8 mukaan). (Leiber 1995, 172–176.) Sekä Häkämiehen että Leiberin mukaan draamatyöskentelyyn osallistuminen voi auttaa osallistujia kehittämään itsetuntemustaan sekä viestintä, empatia- ja ryhmätyötaitojaan. Lisäksi Leiber huomauttaa ongelmaratkaisutilanteiden hoitoalalla sisältävät usein arvokysymyksiä ja -ristiriitoja. Koska draamalliset tilanteet perustuvat ratkaistavaan konfliktiin, draama, luovuus ja hoitoalan ongelmaratkaisutilanteet kulkevat käsi kädessä (Leiber 1995, 179–180).

Tunteiden tunnistaminen, ja niistä tietoiseksi tuleminen ovat olennainen osa itsetuntemusta. Näin ollen mielenterveyshoitotyön tekijältä vaaditaan hyvää itsetuntemusta, jotta hän kykenisi tunnistamaan omat ja asiakkaan tunteet ja tarpeet toisistaan, voidakseen auttaa asiakasta parhaalla mahdollisella tavalla (Leiber 1995, 176, Sundeenin et al 1987, 18 mukaan). Riittävä itsetuntemus siis on edellytys mielenterveyshoitotyöntekijälle toimia toimivassa dialogisessa hoitosuhteessa potilaiden kanssa. Draamatyöskentely, etenkin siihen kuuluvat roolityöskentely ja monitasoinen kokemusten reflektointi, edistävät osallistujien itsetuntemusta (Häkämies 2007, 147). Tällä tarkoitetaan sitä että roolityöskentelyssä ja draamassa yleensä osallistujien on mahdollista tarkastella ja kohdata omia tunteitaan vaikeissakin ammatillisissa tilanteissa. Faktan ja fiktion vuorottelu niin toiminnassa, kuin draaman erilaisissa reflektio-osuuksissakin, voimistaa tietoisuutta osallistujien omista ajatuksista ja tuntemuksista. (Häkämies 2007, 147; Leiber 1995, 176–177)

Empatian kehittyminen draamassa voidaan myös liittää roolien avulla oppimiseen. Empatialla tarkoitetaan kykyä eläytyä toisen ihmisen asemaan ja ymmärtää hänen tunteitaan ja niiden merkitystä. Siinä on kyse sekä toisen ihmisen tilanteen ymmärtämisestä että auttajan itseymmärryksestä. Puhuessaan empatiataitojen opettelusta draaman avulla, Leiber vertaa niin sanottua Kazin empatiaproessin nelivaiheista mallia ja draaman osallistumisen tasoja

keskenään. Kazin mallissa auttaja samaistuu autettavaan kokien tämän tilanteen ensin kuin omakseen, sisäistää sitten kokemansa ymmärtäessään kokemuksen toisen omaksi, muodostaa tästä kokonaisuuden vertaamalla kokemaansa omiin aikaisempiin kokemuksiinsa, ja lopulta irrottautuu toisen kokemuksesta takaisin omaan identiteettiinsä pystyen viimein ymmärtämään toisen tarpeet ja vastaamaan niihin. Draamassa osallistujien on mahdollista turvallisesti kokea samat vaiheet: samaistumisen roolissa, tunteiden ulkoistamisen omaan toimintaan ja lopuksi omien tunteiden arvioinnin- eli reflektoinnin vaiheen. (Leiber 1995, 177–178.) Myös Häkämies sanoo että draaman roolityöskentelyssä kehittyy osallistujan ymmärrys siitä, että se, mitä hän roolissa ollessaan kokee ja tuntee, ei ole toisen tunteita, vaan hänen itsetuntemusta tai -ymmärrystä sellaisessa kuvitteellisessa tilanteessa, jossa olisi toisen ihmisen asemassa. Tämä toiseuden erillisyyden ymmärtäminen kuuluu Häkämiehen mukaan draamatyöskentelyn tärkeimpiin mahdollisuuksiin mielenterveyshoitotyössä, sillä empatia ammatillisena taitona vaatii juuri tuota ymmärrystä. (Häkämies 2007, 96–97, 149.)

Jotta ymmärtämisen kautta oppiminen voisi toteutua, draaman ja draamassa eläytymisen reflektointi on ehdottoman tärkeää. Osallistujan oman reflektion lisäksi ryhmän palaute ja ryhmässä toimiminen ovat tärkeä osa draamassa ja draamasta oppimista. Paitsi että ryhmän läsnäolo kehittää draamaan osallistujien viestintä-, empatia- ja eläytymistaitoja, draamar ryhmässä toimiminen edistää osallistujien ryhmädynamiikan ymmärrystä ja ryhmänohjaustaitoja. Nämä taidot ovat tarpeellisia mielenterveyshoitotyön tekijöille kaikkien ryhmälähtöisten hoitomuotojen hallinnassa. (Häkämies 2007, 149–150.) Onnistunut viestiminen ja kohtaaminen hoitajan ja potilaan välisessä suhteessa vaatii paitsi hoitajan hyvää itsetuntemusta, myös siihen liittyviä kykyä ja jaksamista olla läsnä vaikeissakin tilanteissa. Häkämies sanoo mielenterveyshoitotyön painottavan tekemisen sijasta olemiseen. Läsnäolon hoitava vaikutus perustuu turvallisuuden tunteeseen hoitotilanteessa ja toisen ihmisen kunnioittamiseen. Läsnäolon tulee kunnioittaa niin hoitajan kuin potilaankin tarpeita ja rajoja. Draamassa läsnäoloa opitaan heittäytymällä ja eläytymällä fiktiiviseen nyt-hetkeen, reflektoiden kokemuksia fiktiossa ja todellisuudessa, sekä tätä kautta tunnistamalla omia tunteita, omaa käyttöteoriaa ja toiseutta. (Häkämies 2007, 92–94, 148–149.)

Erilaisissa rooleissa draamaan osallistujat saavat lisäksi mahdollisuuden tarkastella asioita monista eri näkökulmista. Leiber sanoo rooliin asettumisen voivan auttaa hoitotyöntekijää paitsi ymmärtämään asiakkaidensa tunteita, myös osaltaan auttaa hoitajia kehittämään

omaa sanallista ja sanatonta viestintäänsä asiakassuhteissa. (Leiber 1995, 176–177.) Viestiminen on hoitotyössä väline päämäärien saavuttamiseksi, mihin hoitotilanteet, esimerkiksi vieras ympäristö, ihmiset, tilanteen erityiskieli ja sairauksista johtuvat viestintähäiriöt aiheuttavat ongelmia (Leiber 1995, 176, Roperin et al 1992, 133 mukaan). Lisäksi Häkämies (2007, 28, 147) toteaa roolityöskentelyssä ilmenevän sellaista ammatillista osaamista, josta osallistujat eivät välttämättä itse ole olleet tietoisia. Myös Leiber kuvaa draamatyöskentelyn vahvuudeksi sen mahdollisuuden muuttaa teoreettista tietoa käytännön taidoksi. Hän kertoo opiskelijoidensa kokemuksista, joissa teoriatunneilla käsitellyt asiat saivat draamatilanteissa laajempia merkityksiä tunteiden ja käytännön kokemuksen yhdistyessä teoriaan (Leiber 1995, 180–183).

Häkämiehen (2007, 59) mukaan käyttökelpoisia työtapoja sosiaali- ja terveydenhuollon erilaisissa kehitys-, koulutus- ja opetustyöskentelyissä ovat mm. prosessi- ja sosiodraamat, forumteatteri, patsastyöskentely ja lyhyet, improvisoidut kohtausdraamat. Kaikessa draamatyöskentelyssä ryhmän merkitys osallistujien oppimiselle on suuri (Häkämies 2007, 149–150).

Ongelmiksi draamatyöskentelyn käytössä hoitoalan koulutuksessa Leiber näkee, että draaman suunnittelu vie paljon aikaa, eivätkä opiskelijat hyvästä suunnittelusta huolimatta välttämättä ole draaman menetelmistä yhtä innostuneita kuin opettaja. Osallistujat saattavat epäillä, ettei draamasta ole hyötyä, koska kyse ei ole oikeasta tilanteesta, jolloin sitoutuminen draamaan jää pinnalliseksi. Draama saattaa jäädä teennäiseksi ja osallistujille hyödyttömäksi esimerkiksi rankan aiheen käydessä osallistujille liian läheiseksi. (Leiber 1995, 178–180.) Lisäksi Häkämies (2007, 162) mainitsee, että opiskelun kohteena ollut sisältö saattaa joskus draamassa jäädä osallistujien omien kokemusten varjoon. Kuitenkin sekä Häkämies että Leiber pitävät draamamenetelmien käyttöä osana hoitoalan ammattikoulutusta on mielekkäänä, monipuolisena ja useisiin tavoitteisiin samanaikaisesti vastaavana muotona. Häkämies (2007, 152) korostaa draamassa oppimisen kokonaisvaltaisuutta. Leiber taas sanoo draaman avulla olevan mahdollista kouluttaa jopa entistä ammattitaitoisempia hoitajia. Tärkeintä vain on, että draaman keinoja käyttävät opettajat ”tuntevat draaman työtavat hyvin ja ovat yhteistyökykyisiä ja -haluisia”. (Leiber 1995, 170, 180) Myös Häkämies (2007, 59, 152) näkee kaikkein tärkeimpänä tekijänä draamaopettajan tietoisuuden omista taidoistaan sekä draaman muotojen tuntemuksen. Mielestäni tämä pätee myös tilanteeseen, jossa draamatyöskentelyn ohjaaja ei toimi mielenterveyshoitotyöntekijöiden ryh-

män opettajana ammattiopintoihin tai muuhun alan asiantuntijuuteen liittyen, vaan teatterin ja draaman ammattilaisena työskentelee draaman ja teatterin eri keinoja käyttäen ryhmän kanssa, heidän ammattiinsa liittyen.

4 TEATTERI-ILMAISUN OHJAAJAN TYÖNKUVA

Tarkastelen draamaa ja teatteria mielenterveysshoitotyön ja työn tekijöiden tukena teatteri-ilmaisun ohjaajan näkökulmasta. Psykodraamalla ja draamalla on paljon yhteistä, sillä draamatyöskentelyyn on lainattu monia Morenon psykodraaman toimintamalleja ja työtapoja (Rusanen 2005, 29). Teatteri-ilmaisun ohjaajan ohjaama draama ei ole terapiaa. Vaikka hän ammattinsa puolesta tuntee draaman menetelmiä ja työtapoja, hän ei ole koulutukseltaan terapeutti tai edes sosiaalialan ammattilainen, eikä näin ollen pätevä ohjaamaan tavoitteiltaan terapeuttista tai parantavaa draamaa. Teatteri-ilmaisun ohjaajan työkenttä voi kuitenkin sijoittua sosiaali- tai terveydenhoitoalojen piiriin. Tällöin tärkeä osa hänen ammattitaitoaan on kyky tehdä yhteistyötä, sekä keksiä ja valita teatterin soveltavien menetelmien tai draaman parhaat työtavat ja keinot tätä yhteistyötä palvelemaan. Tässä luvussa avaen teatteri-ilmaisun ohjaajan ammattia mielenterveysshoitotyöntekijöiden kanssa tehtävän yhteistyön kannalta sekä kuvailen lähemmin teatteri-ilmaisun ohjaajan työnkuvaa draamatyöpajan ohjaajana.

4.1 Teatteri-ilmaisun ohjaajan ammattitaito

Teatteri-ilmaisun ohjaaja on teatteritaiteen laaja-alainen ammattilainen, joka paitsi hallitsee teatterin tekemisen tavat ja osa-alueet, osaa myös soveltaen käyttää teatterialan taitojaan työvälineinä eri yhteyksissä toteutetuissa projekteissa ja produktioissa. Hän voi käyttää teatteria ja draamaa keskustelun, tutkimisen ja kehittämisen välineinä. Teatteri-ilmaisun ohjaajalla on valmius työskennellä erilaisten yksilöiden ja ryhmien kanssa ja hän voi toimia kasvatuksellisissa ja koulutuksellisissa tehtävissä esimerkiksi kasvatus- ja opetus-, sosiaali- ja terveys- sekä teatterialalla. (<http://www.teatteri.org/koulutus/ammattikorkeakoulut.html>)

Teatteri-ilmaisun ohjaajan ammattitaidossa yhdistyvät mm. ryhmänohjaajan taidot, esteettinen ja taiteellinen näkemys, pedagogiset taidot sekä vastuu oman ammattitaitonsa käytöstä (Videnoja 2007, 25–29). Työskentelyn lähtökohtia on monia ja teatteri-ilmaisun ohjaajan ammattitaidon soveltamismenetelmiä vielä useampia. Sopivimmat työtavat muotoutuvat yleensä teatteri-ilmaisun ohjaajan oman persoonallisuuden ja ryhmän tarpeiden kohta-

uspisteessä. Ryhmälähtöisessä työskentelyssä ammattitaitoinen teatteri-ilmaisun ohjaaja pyrkii toimimaan ryhmän ehdoilla ja ryhmän kasvua tukevasti. Ryhmänohjaajana teatteri-ilmaisun ohjaajan on hyvä olla tietoinen ryhmäprosessin eri vaiheista, kun taas osallistavan teatteriesityksen valmistamisessa riittää että kohderyhmän yleiset piirteet ovat tiedossa (Ora 2005, 106). Enemmän taiteellisuuteen painottavat työtehtävät vaativat tarkempaa esteettistä näkemystä ja tällöin myös taiteelliset tavoitteet muotoutuvat pedagogisia tavoitteita tärkeämmiksi. Koulutusta edistävissä tehtävissä, jollaisena näen myös mielenterveyshoitotyön tekijöiden kanssa draamatyöskentelyn, teatteri-ilmaisun ohjaajan vahvuus on soveltaa omaa taiteellis-esteettistä näkemystään ja ryhmänohjaajan taitojaan parhaan lopputuloksen saavuttamiseksi.

Teatteri-ilmaisun ohjaajan ammatillinen näkökulma lähestyä asioita on käytännönläheinen ja toimintaan perustuva. Esimerkiksi Ora (2005, 107) kirjoittaa aktivoivansa osallistujia tietyn aiheen juuri toiminnalliseen tutkimiseen draamaa ohjatessaan. Monissa työtehtävissä teatteri-ilmaisun ohjaajalta vaaditaan kykyä nähdä yhteys teatterin ja ”oikean maailman”, draaman kohderyhmien, välillä. Hänen on nähtävä ja tiedostettava ne tilanteet ja paikat, joihin teatteri liittyy tai voisi liittyä. Lisäksi hänen olisi hyvä kyetä mukauttamaan teatterialan osaamistaan työympäristönsä tarpeiden ja omien kykyjensä mukaiseksi. Yksinkertaisimmillaan tämä tarkoittaa valmiin teatteriesityksen tarjoamista uuteen tilaan tai uusille kohderyhmille, joilla tietämättään on yhteys esitykseen. Monimuotoisimmillaan soveltava teatteri osallistuu ja osallistaa yksilöitä, ryhmiä ja yhteisöjä haastaen, kysyen, keskustellen ja tarjoten kokemuksia ja elämyksiä.

Ammattinimikkeenä teatteri-ilmaisun ohjaaja (AMK) on suhteellisen uusi ja tuntematon, eikä sille ole vielä urautunut omia paikkoja työkentillä. Koska työpaikat ovat moninaiset, myös roolit, joissa teatteri-ilmaisun ohjaaja kullakin työpaikallaan toimii, voivat olla monenlaiset. Teatteri-ilmaisun ohjaajan työrooli onkin riippuvainen siitä, missä ja millaisissa tehtävissä hän toimii sekä siitä, miten ympäristö, esimerkiksi ryhmä tai yhteisö jonka kanssa hän työskentelee, hänet määrittelee. Tyypillistä on, että teatteri-ilmaisun ohjaajan oma suuntautuneisuus, mieltymys ja persoona vaikuttavat hänen työtehtäviinsä ja -rooliinsa. Uskon, että psykiatrisen hoitoalan näkökulmasta teatteri-ilmaisun ohjaaja voi tarjota mahdollisuuksia, menetelmiä ja työtapoja osaksi mielenterveyshoidon kehittämistä tai sen opetuksen avuksi. Tällä tarkoitan ammatillisen yhteisön kehittämistyötä, jossa ammatissa toi-

mivat itse tutkivat, tarkastelevat ja keskustelevat ammattiinsa liittyvistä tilanteista ja ongelmista.

4.2 Teatteri-ilmaisun ohjaaja draamatyöpajan ohjaajana

Yksi esimerkki teatteri-ilmaisun ohjaajan työtehtävästä on draamatyöpajakokonaisuuden suunnittelu ja toteutus. Draamatyöpajassa parhaan lopputuloksen ja kokonaisuuden luominen tarkoittaa monia teatterillisten ja monialaisten työtapojen yhdistämistä. Lisäksi draamatyöpaja edustaa sosiaalipedagogista ihmistyötä, jossa teatterialaakin edustavan ohjaajan lähtökohdat ovat sidoksissa yhteisön tai ryhmän tarpeisiin. Työpajat, kuten muutkin tietyille yhteisöille suunnatut esitykset tai draamakokonaisuudet, suunnitellaan tiettyä rajattua kohderyhmää varten ja heidän tarpeitaan silmälläpitäen. (Ventola 2005, 41) Draamatyöpajassa teatteri-ilmaisun ohjaajan taiteellispedagoginen työskentely edellyttääkin jo suunnitteluvaiheessa kykyä valita sopivat työtavat ja menetelmät juuri tätä kohderyhmää palvelemaan.

Kujasalo (1994, 33) sanoo draamaopettajalta vaadittavan vahvaa teatterialan osaamista, sillä hänen tehtävänänsä rakentaa toiminta draamaksi teatterin muotoja käyttäen. Hänen mukaansa teatteritaiteen laaja tuntemus lisää draaman olemuksen, ja draamatyöskentelyssä saavutetun kokemuksellisen tiedon, ymmärtämystä (Kujasalo 1994, 35). Vaikka Kujasalo puhuukin draaman opettajista koulumaailmassa, mielestäni sama pätee draaman ohjaajiin ylipäätään. Teatteri-ilmaisun ohjaaja on teatterin ammattilainen, ja hänen ammatillinen osaamisensa painottuu teatteri-ilmaisuun ja teatterin tai draaman käyttöön päätettyjen tavoitteiden hyväksi. Vaikka hänellä on edellytyksiä toimia yhteistyössä muiden alojen osaajien kanssa, tai muiden alojen hyväksi, se ei tarkoita, että hän olisi käsittelemänsä asian tai alan ammattilainen tai opettaja. Pääpaino on tuolloinkin teatterillisen osaamisen valjastamisessa tiettyä kohderyhmää, yhteisöä varten. Toisaalta on muistettava, että ilmaisun ammattilaisena teatteri-ilmaisun ohjaaja draamallisissa kokonaisuuksissa opettaa osallistujille vähintäänkin draamallisia ja ilmaisullisia työtapoja, eikä siis draamaprosessia toteuttaessaan voi kokonaan irrottautua pedagogisesta ryhmänohjaajan roolistaan. Teatteri-ilmaisun ohjaajan työroolit vaihtelevat tilanteesta riippuen. Draamatyöpajan ohjaajana teatteri-ilmaisun ohjaajan tulee perinteisen teatteriohjaajan roolin sijaan toimia ryhmän innostajana, mahdollistajana ja opastajana. Hänen vastuullaan on paitsi työpajan suunnitteluvaiheen

toteutus sen kohderyhmää silmällä pitäen, myös ryhmän johdattelu itse ohjaustilanteessa käyttämään teatterin keinoja ilmaistakseen itseään ja syventymään yhdessä käsiteltävään aiheeseen. Ventolan (2005, 41) mukaan työpajan ohjaajan on oltava yhtä aikaisesti draamakasvattaja, ryhmän vetäjä ja projektityöntekijä. Hänen on tunnettava ryhmäprosessit ja hänellä on oltava silmää yksilöllisten oppimistyylien tarpeille ja vaatimuksille draamatyöskentelyssä ja sitä suunniteltaessa. Toisaalta häneltä edellytetään verkostoitumis- ja organisoitumiskykyä sekä kykyä toimia yhteistyössä eri ammattialojen osaajien kanssa. (Ventola 2005, 36, 41 – 42.)

Draamatyöpajassa osallistujien arkea lähestytään kollektiivisesti taiteen työtapojen ja kokemusten kautta. Valittua aihetta tarkastellaan välillä etäännyttäen, välillä hyvinkin läheltä. Osallistujat vertaavat draamassa saamiaan kokemuksia osallistujat arkitodellisuuteen. (Ventola 2005, 61.) Mielestäni juuri draaman yhteys osallistujien arkeen, sekä draaman ja arkitodellisuuden välisten linkkien turvallinen löytäminen ja käsittely, ovat kiinni työpajan ohjaajan ammattitaidosta. Draamatyöpajaan osallistumisella tarkoitetaan erilaisten draamallisten työmuotojen mukaan toimimista sekä keskustelua koetuista ja käsitellyistä asioista, oman kokemuksen jakamista ja omalla persoonalla vaikuttamista koko työpajaryhmän työskentelyyn. Osallistujat ovat katsojia, katsottavia, osallistujia ja tarkkailijoita. Draamalliseen työskentelyyn osallistumisen taso ja laatu on aina riippuvaista osallistujista ja heidän voimavaroistaan, ja ohjaajalta vaaditaan hyvää ihmistuntemusta riittävän turvallisen ilmapiirin ja yksilöiden toimintaa tukevan työympäristön luomiseksi. Draamallisessa ja teatterin keinoja käyttävässä työskentelyssä osallistujat ovat erityisen haavoittuvaisia, sillä työskentelyn instrumentteina ovat osallistujat itse. Ohjaajan onkin kyettävä paitsi innostamaan ryhmä toimimaan ja johdattelemaan toimintaa tietyn aiheen parissa, myös asettamaan rajat työskentelylle, jotta kenenkään intymiteettiä ei loukattaisi. Kriittikön ja hyväksyvä työilmapiiri on edellytys onnistuneelle dialogiselle kohtaamiselle draamatyöskentelyssä, jossa jokainen osallistuja voi rikastuttaa ryhmän kokemusta ja toimintaa vapaaehtoisesti, oman panoksensa verran. (Esim. Ventola 2005, 60–63, 90; Heikkinen 2005, 186; Kujasalo, 1994, 34.) Ventola (2005, 39) on luetellut dialogisessa kohtaamisessa toteutuviksi elementeiksi Mezirowin (1991) mukaan osallistumisen, sitoutumisen, vastavuoroisuuden, vilpittömyyden ja rehellisyyden, sekä luottamuksen.

Draamatyöpaja on esimerkki myös yhteisötaiteen muodosta. Ventola (2005, 41) sanoo yhteisötaiteen väistämättä haastavan taiteen tekijöitä ottamaan uusia rooleja teatterin kentällä.

Yhteisötaiteen ja soveltavan teatterin yhteydessä Taylor on ehdottanut käytettäväksi moniammatillisuutta kuvaavaa nimikettä *teaching artist*, suom. pedagoginen taiteilija (Ventola 2005, 41 Taylorin 2003, 53 mukaan). Muita, jo käytössä olevia nimikkeitä, ovat mm. *actor-teacher*, *theatre educator*, *theatre practitioner* ja *teaching artist*, riippuen käyttäjänsä ajatusmaailmasta ja toimintatavoista. (Ventola 2005, 41.) Yhden ainoan nimikkeen valitseminen yhteisöteatterikonaisuuden ohjaajalle on vaikeaa. Esimerkiksi yhden draamatyöpajan aikana teatteri-ilmaisun ohjaaja saattaa toimia monissa eri rooleissa. Paitsi fasilitaattorin eli innostajan roolissa, päämääränään ennen kaikkea ryhmän ja ryhmäläisten työskentelyn tukeminen työpajan aikana, teatteri-ilmaisun ohjaaja voi toimia myös esimerkiksi näyttelijänä tai teatteriohjaajana sanojen perinteisessä mielessä. Jos draamatyöpajan osana käytetään esittävää teatteriesitystä tai osaa esityksestä, tämän esitysosan toteuttaminen vastaa pitkälti perinteistä teatterityötä, ja ohjaajan rooli muistuttaa pitkälti perinteistä teatteriohjaajan roolia. Fasilitaattorin roolissa työpajan ohjaajan päätavoite taas on rohkais- ta ryhmää tutkimaan ja käyttämään sillä jo olevaa tietoa, sekä keskittämään työskentelyn huomio keskeisiin ja olennaisiin asioihin (Ventola 2005, 90).

Erityisen merkittävä ero yhteisöteatterin ja draaman parissa toimivan ohjaajan ja perinteisen teatterityön ohjaajan työnkuvan välillä liittyy ohjaajan eettiseen vastuuseen. Siinä missä taiteellisessa teatterityössä erilaiset tunteidenilmaukset työryhmän sisällä ovat sallittuja, ja jopa kuuluvat asiaan, sosiaalipedagogisessa työssä ohjaajan on erotettava rajat ohjaajan ammattiroolin ja yksityisyyden välissä. Lisäksi hän on aina mm. vaitiolovelvollinen suhteessa osallistujiin. (Ventola 2005, 41–42.)

Moniammatillinen työskentely tuo haastetta taiteelliseen työskentelyyn. Toisaalta työskentely eri alojen ammattilaisten kanssa muokkaa omalta osaltaan teatterialan ammattilaisen ammatti-identiteettiä (Ventola 2005, 42).

5 TUTKIMUKSEN KUVAUS

5.1 Tutkimuksen toteutus ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni kohde on mielenterveystyöntekijöille ja -opiskelijoille syksyllä 2009 yhdessä kurssikaverini Suvi-Heini Lahden kanssa valmistamamme draamatyöpajaprojekti, jonka tarkoituksena oli toteuttaa teatteri-ilmaisun ohjaajien ohjaama draamatyöpajakokonaisuus mielenterveystyöntekijöille. Draamatyöpajan tarkoituksena taas oli draaman ja soveltavan teatterin keinoin käsitellä mielenterveysalalla toimivien työntekijöiden työssään päivittäin kohtaamia tilanteita ja ongelmia.

Työpajan suunnittelu aloitettiin keväällä 2009 valmistetun 4.48 Psykoosi -näytelmän pohjalta. Soveltavan teatterin keinoin draamatyöpajassa yhdistettiin kaksi esittävää teatterikohtausta tuosta näytelmästä. Kohtaukset muokattiin uudelleen työpajan tarkoitusta varten. Työpajassa osallistujat saivat katsoa kohtaukset, joiden oli tarkoitus toimia lähinnä keskustelun ja ajatusten herättäjinä, sekä osaltaan virittää osallistujat työpajan teemoihin ja teatterin keinoin tapahtuvaan työskentelyyn. Kohtauksia edelsi osallistujien lämmittely ja niitä seurasi keskustelua aiheesta, sekä aiheiden käsittely draamallisten ja toiminnallisten harjoitusten avulla. Työpaja toteutettiin osana Pirkanmaan ammattikorkeakoulun mielenterveyden edistämisen ammatillisia erikoistumisopintoja. Koko työpajan ajan osallistujat olivat mukana työskentelyssä, katsojina, keskustelijoina tai toiminnan tasolla osallistujina. Tutkimukseni kohdistuu työpajan valmistusprosessiin, alkaen työpajan ideoinnista ja suunnittelusta aina tuohon yhteen, ensimmäiseen, toteutuskertaan asti. Kerron omista motiiveistani valmistaa kyseinen työpaja, sekä tavoitteista, jotka yhdessä Lahden kanssa asetimme työpajalle. Omasta ohjaajan näkökulmastani kerron kevään 2009 esityksen valmistuksesta niiltä osin kuin se mielestäni vaikutti työpajan valmistusprosessiin. Tämän jälkeen kuvaan työpajan valmistusprosessin syksyn 2009 aikana, eli kerron työpajan suunnitteluvaiheesta, sekä toteutuksesta, jonka olen jakanut työpajan lopullisen sisällön mukaan neljään osaan: aloitukseen, teemoihin 1 ja 2, sekä lopetukseen. Lopuksi kerron omista kokemuksistani työpajan ohjaajana sekä osallistujilta saamastamme palautteesta. Arvioin työpajan prosessia ja työpajalle antamiemme tavoitteiden toteutumista osallistujien palautteen ja omien kokemusteni pohjalta.

Lähtökohtana tutkimukselleni oli alun perin kiinnostukseni teatterin esittävän osan toteuttamiseen ja käyttämiseen draamatyöskentelyn osana. Työpajamme toteutuksen jälkeen minua kuitenkin mietitytti oma roolini teatteri-ilmaisun ohjaajana, ja toisaalta työpajamme rooli sellaisena kuin sen olimme toteuttaneet, osana mielenterveystyöntekijöiden kolutusta tai työyhteisön kehitystyötä. Mietin, millaista tarvetta draamatyöskentelylle ja teatterille on osana mielenterveystyöntekijöiden opintoja tai jaksamista, sekä toisaalta sitä, onko minulla teatteri-ilmaisun ohjaajana mahdollista täyttää noita tarpeita. Miten teatteri-ilmaisun ohjaajat sijoittuvat suhteessa muihin teatterin tekijöihin tuolla alueella? Mitä annettavaa minulla tai meillä teatteri-ilmaisun ohjaajina on, ja toisaalta, onko tuolla kohderyhmällä tarvetta sille, mitä me voisimme heille tarjota? Tämänkertaisen kokemukseni työpajan ohjaajana jälkeen tutkimuksen sisältö muuttui käsittelemään draaman ja soveltavan teatterin käyttöä mielenterveystyöntekijöiden ja -opiskelijoiden kanssa. Tarkastelen tutkimukseni aihetta teatteri-ilmaisun ohjaajan näkökulmasta. Haluan tutkia mielenterveystyöntekijöiden tarpeita ja teatteri-ilmaisun ohjaajan ammatillista osaamista mielenterveystyöntekijöiden kanssa tehtävän työn kannalta, sekä tarkastella niitä mahdollisia pisteitä, joissa nämä tarpeet ja osaaminen voisivat kohdata, tai kohtasivat meidän työpajamme kohdalla. Lisäksi yritän oman kokemukseni pohjalta määritellä niitä ammatillisia ominaisuuksia, joita teatteri-ilmaisun ohjaajalla mielestäni olisi hyvä olla hänen työskennellessään mielenterveystyöntekijöiden parissa.

Tutkimuksessani pyrin etsimään vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaisia vaiheita mielenterveystyöntekijöille ja -opiskelijoille suunnitellun draamatyöpajan valmistuksessa oli?
2. Miten työpajalle asettamamme tavoitteet toteutuivat?
3. Millaista ammatillista erityisosaamista teatteri-ilmaisun ohjaajalta vaaditaan hänen työskennellessään mielenterveystyöntekijöiden parissa?

5.2 Tutkimus tapaustutkimuksena

Tutkimukseni on laadullinen tapaustutkimus. Tutkimuskohteenani, tapauksena eli objektina, on draamatyöpajan prosessi. Tapaus- käsitteellä tarkoitetaan menetelmällisessä kielenkäytössä tutkimuksen kohdetta eli objektia, kyselylomaketutkimuksessa taas havaintoa (Laitinen 1998, 33). Saarela-Kinnusen ja Eskolan (2001, 168) mukaan monipuolinen ja

joustava, usein erilaisia tiedonhankinta ja analyysimenetelmiä käyttävä tapaustutkimus sinällään ei ole menetelmä, vaan pikemminkin lähestymistapa ja näkökulma jonkin todellisuuden tutkimiselle. Sille on tyypillistä, että tutkija on, ulkopuolisuuden sijaan, osallinen tutkittavaan tapaukseen (Saarela-Kinnunen & Eskola 2001, 163, Stoeckerin 1991, 108–109 mukaan). Tämä pätee myös omassa tutkimuksessani: paitsi tutkijana, toimin itse myös tutkimani prosessin työpajan ohjaajana. Tutkimusmateriaalina käytän omia kokemuksiani työpajan valmistajana, omiani ja Lahden kokemuksia draamatyöpajan ohjaajina, sekä draamatyöpajan osallistujilta keräämäämme palautetta. Pysin etsimään kysymyksiin vastauksia paitsi työpajakokemukseeni perustuen, myös muun aiheeseen liittyvän teorian pohjalta.

Tapaustutkimusta on kritisoitu mm. tutkijan tietolähteiden subjektiivisuudesta aineiston keruun ja analysoinnin yhteydessä, ja sen vaikutuksista itse tutkimukseen (Saarela-Kinnunen & Eskola 2001, 159, Hamelin ym. 1993 mukaan). Tutkimuksen läpinäkyvyyden kannalta itse tutkimusprosessin kuvaus onkin keskeistä. On tärkeämpää, että tutkimuskohde tulee mahdollisimman kokonaisvaltaisesti ymmärretyksi, kuin että tutkimuskohde ja -tulokset olisivat täysin yleistettävissä. Tällä tarkoitetaan, että tapauksen huolellinen kuvaus ja käsitteellistäminen saattaa antaa mahdollisuuden tapauksen monipuoliseen erittelyyn ja tätä kautta tutkimuksen yleistettävyyteen. (Saarela-Kinnunen & Eskola 2001, 159–160 ja 163–164). Tutkimuksessani yleistys koskee mielenterveystyöntekijöiden ammattiin liittyviä erityispiirteitä ja niiden asettamia ammatillisia vaatimuksia heidän parissaan työskentelevälle teatteri-ilmaisun ohjaajalle. Se liittyy inhimillisen ihmisyyden käyttäytymisen ymmärtämiseen laajemmin kuin vain tämän yhden tutkittavan ilmiön, draamatyöpajatöiden, kohdalla. Toisaalta, vaikka kuvaisin tutkimusprosessimme kuinka yksityiskohtaisesti tahansa, se antaa kuitenkin kuvauksen vain tuosta yhdestä kohteesta, yhdestä tapauksesta. Prosessin kuvaukseen ja tutkimustuloksiin vaikuttavat väistämättä omat mielipiteeni ja asenteeni, erityisesti perustuen aikaisempiin kokemuksiini draaman ja ryhmien ohjaajana, sekä ennakoasenteeni ja odotukseni kyseiseen työpajaan liittyen. Lisäksi osallistujilta saamaamme palautteeseen vaikutti osallistujien muodostama opintoryhmä ja ryhmän sen hetkinen tila; uskon, että kokemukset draamatyöskentelystä olisivat olleet osin erilaiset, jos ryhmäläiset esimerkiksi olisivat olleet tutumpia toisilleen. Pysin kuitenkin etsimään tästä tapauksesta joitakin yleistettävyyksiä ja niiden perusteella laajentamaan kokemusta laajemmin yleistettävään ja ymmärrettävään mittakaavaan teatteri-ilmaisun ohjaajan tietyn alueen ammattitaidon ja työllistymismahdollisuuksien kannalta.

6 MIELENTERVEYSHOITOTYÖN TEKIJÖILLE JA OPISKELIJOILLE SUUNNITELLUN DRAAMATYÖPAJAN PROSESSIN KUVAUS

6.1 Omat motiivini työpajan valmistamiseen

Olen pitkään ollut kiinnostunut psykologiasta ja mielenterveydestä. Idea mielenterveyshoitoalan työntekijöille suunnatusta draamatyöpajasta lähti liikkeelle kurssikaverini Suvi-Heini Lahden ehdottaessa ohjattavakseni Sarah Kanen kirjoittamaa näytelmää 4.48 Psykoosi. Suostuin tuolloin hetken harkinnan jälkeen, ja sovimme että näytelmästä tulisi meidän molempien opinnäytetyön taiteellinen osa. Lahti näytteli esityksessä pääosaa. Koska ohjauksen oli tarkoitus olla osa opinnäytetyötämme, rupesimme heti suunnittelun alkumetreillä miettimään, miten voisimme käyttää tulevaa näytelmää muutenkin kuin vain taiteellisen osaamisen näyttönä sekä teatteritaiteen tekemisen ja tarjoamisen ilona. Näytelmän synkän aiheen vuoksi olimme yhtä mieltä siitä, ettemme halunneet edes tarjota sitä esitettäväksi esimerkiksi mielenterveyskuntoutujille. Kuitenkin olimme yhtä mieltä siitä, että näytelmän mielenterveydellisessä teemassa, ja siinä käsiteltävissä aiheissa oli potentiaalia mielenterveyttä käsittelevän työskentelyn kannalta. Lopulta syntyi idea näytelmän pohjalta toteutettavasta yhteistyöstä mielenterveyshoitoalan työntekijöiden kanssa. Myöhemmin kohderyhmämme laajeni myös mielenterveyshoitotyön opiskelijoihin. Koska emme halunneet toteuttaa näytelmän esitettävää versiota suoraan tuota yhteistyötä ajatellen, myöhemmin suunniteltava draamatyöpaja tuntui hyvältä vaihtoehdolta sisällyttää opinnäytetöihimme sekä teatterin esittävää että soveltavaa puolta. Lisäksi ajatus työpajasta tuntui kiinnostavalta tavalta päästä kokeilemaan omaa koulutustani vastaavaa työtä psykiatrisen hoitotyön hyväksi.

Ajattelen onnistuneen ammattialojen välisen yhteistyön lähtökohdaksi tekijöiden oman kiinnostuksen työskennellä yhdessä tietyn asian hyväksi. Uskon tällöin kaikkien osapuolten voivan parhaiten arvostaa toistensa monipuolista, työskentelyyn liittyvää, osaamista ja panostusta. Kouluaikana ja sen jälkeen olen saanut työskennellä yhteistyössä sekä eri alojen edustajien että erilaisten ryhmien kanssa. Jokaisella ryhmällä, projektilla ja tapaamisella on ollut omat tavoitteensa ja päämääränsä. Olen huomannut, että mitä enemmän tiedän tai mitä kiinnostuneempi olen oppimaan käsiteltävästä asiasta, sitä helpompi minun on tehdä yhteistyötä tietyn tahon kanssa yhteisen asian hyväksi. Molemmista lähtökohdista on

apua. Koska mielenterveystyö ja psykiatrinen hoitoala kiinnostavat itseäni, uskoin tekemämme työn tuottavan lopputulosta molemmille tahoille. Opinnäytetyö taas tarjosi minulle mahdollisuuden kokeilla tällaista yhteistyötä.

Eryteisesti itseäni kiehoi esittävän teatterin soveltava käyttö draamatyöskentelyssä yhdistettynä teatterin ja draaman kasvatukselliseen puoleen. Teatteri taidemuotona jäljittelee todellisuutta: se on toiminnallista viestimistä, jossa tekijät kertovat teatterin visuaalis-toiminnallisella kielellä katsojille jotain (Leikkonen 2005, 126). Heikkinen (2005, 11) kirjoittaa draamakasvatuksen olevan tapa tutkia ja jäsenellä maailmaa ja Häkämies (2007, 71) puolestaan toteaa draamassa todellisuuden saavan uusia perspektiivejä taiteen, oppimisen ja kasvatuksen leikkauspisteessä. Teatterin esittävän osa-alueen soveltaminen draaman koulutukselliseen puoleen onkin mielestäni teatterilähtöisten menetelmien kiinnostavaa soveltamista. Keväällä 2009 kiinnostukseni teatterin ja hoitoalan ammattikysymysten käsittelyn yhdistämiseen syveni entisestään kun ohjasin näytelmän 4.48 Psykoosi. Näytelmään liittyvät aiheet olivat kiinnostavia ja esityksistä saamani palaute innosti jatkamaan ja vieämään pidemmällä kokeilemista ja hyödyn tutkimista mielenterveydenhoitoalan ja teatterin yhdistämiseen liittyen.

6.2 Aiheeseen perehtyminen esityksen muodossa: Esitys 4.48 Psykoosi keväällä 2009

Keväällä 2009 ohjasin esitykseksi Sarah Kanen kirjoittaman näytelmän 4.48 Psykoosi, jonka esitykset ajoittuivat ajalle 5.–11.6.2009. Esityksen harjoituskausi oli kahden kuukauden mittainen intensiivinen jakso. Työryhmään kuuluivat minun ja Lahden lisäksi toinen näyttelijä, valojen suunnittelija-rakentaja sekä äänien ajaja. Huolimatta minun ja Lahden suunnitelmista käyttää esitystä myöhemmin mielenterveystyöntekijöille ja -opiskelijoille suunnatun draamatyöpajan lähtökohtana, ajatusten herättäjänä tai muuten draamalliseen työskentelyyn integroituna suunnitelmista, halusimme toteuttaa kevään esityksen puhtaasti taiteelliselta pohjalta. Esitys suunnattiin kaikille kiinnostuneille, eikä sen yleisöä ollut missään vaiheessa tarkoituskaan rajata tiettyyn kohderyhmään. Oma tavoitteeni oli paitsi päästä tekemään mielekästä työtä yhdessä mukavan työryhmän kanssa, myös ohjaajana valmistaa taiteellisesti laadukas esitys, jonka soveltamista ja muokkaamista työpajoja varten pääsisin kokeilemaan.

Oma työni ohjaajana sisälsi harjoitusten suunnittelun ja pitämisen lisäksi tietysti aiheeseen perehtymistä. Tutustuin psyykkisiin sairauksiin ja niiden hoitoon kahlaamalla läpi kirjallisuutta ja artikkeleita, sekä tutustumalla psyykkisesti sairaiden henkilöiden ja heidän läheistensä kokemuksiin netissä ja kasvotusten keskustellen. Tavallaan näytelmä avasi minulle kahta näkökulmaa draamatyöpajaamme. Ohjaajana kiinnitin huomiota paitsi sairaan päähenkilön osaan ja näkökulmiin tapahtumista, myös hoitajan, suhteen terveen osapuolen, näkemyksiin ja kokemuksiin. Vaikka esityksen päähenkilö olikin psyykeltään sairas nainen, tapahtumat esityksessä kuvattiin vuoroin hänen, vuoroin hänen hoitajansa näkökulmasta. Näkökulmat olivat hyvin erilaiset, sillä jo pelkästään näytelmän henkilöiden maailmat poikkesivat toisistaan valtavan paljon. Ohjaajana tietysti pyrin tuomaan esiin molemmat näkökulmat, katsomaan näytelmää ulkopuolelta ja miettimään, miten muut sen näkisivät. Molempien näytelmän henkilöiden piti mielestäni olla uskottavia, joten perehdyin yhtä lailla molempien roolien näkemyksiin.

Vaikka 4.48 Psykoosi-esityksen valmistamisen aikana keskityimme lähinnä esityksen valmistamiseen, aloimme Lahden kanssa puhua ja neuvotella työpajoista jo tuolloin. Teimme alustavan aikataulun syksyä varten ja tutustuimme, minä ohjaajan ja Lahti näyttelijän näkökulmista käsin, psykiatriseen alaan ja psyyken sairauksiin. Uskon tästä olleen hyötyä paitsi näytelmää harjoitellessamme, myös myöhemmin työpajassa käyttämiämme draaman työpajoja ja kokonaisuutta suunnitellessamme. Mielestäni sekä esityksen että työpajojen valmistamiseen vaikutti osaltaan se, ettei meillä kummallakaan ollut varsinaista ohjaajan tai näyttelijän koulutusta. Vaikka toteutimmekin kevään esityksen puhtaasti esittävältä pohjalta, lähtökohtani lähestyä ohjaajantyötä, harjoitteita, materiaalinkeruuta ym., oli silti teatteri-ilmaisun ohjaajan tausta ja koulutus pohja.

Ohjaajan tehtävä on perinteisesti ollut ilmaista ja välittää katsojille oma näkemyksensä teatterin keinoin esitettävästä asiasta. Työpajan ohjaajana taas tehtäväni oli johdatella osallistujia ilmaisemaan omia ajatuksiaan ja tekemään havaintoja teatterin keinoin. (Ventola 2005, 41). Uskon, että asemani ohjaajana sanan näissä molemmissa merkityksissä vaikutti draamatyöpajaa valmistaessamme siihen, miten uskoin näytelmän yleisöstä saamani kokemuksen perusteella tiettyjen kohtausten näyttäytyvän katsojille ja osallistuja-katsojille, sekä siihen, miten tietynlaisten katsojien odotin ja oletin reagoivan työpajoissa esitettäviin kohtauksiin. Erityisesti tämä tuli ilmi valitessamme ja muokatessamme myöhemmin Lahden kanssa näytelmän kohtauksia työpajaa varten.

6.3 Draamatyöpajan lähtökohdat ja tavoitteet

Pohjana työpajan suunnittelulle minulla ja Lahdella oli omat kokemuksemme ja koulutuksemme teatteri-ilmaisun ohjaajina, yhteinen kiinnostus psykiatria ja mielenterveyshoitoalaa kohtaan, sekä keväällä yhdessä valmistettu 4.48 Psykoosi -esitys. Ventolan (2005, 36) mukaan taide-elämys keskellä arkeakin voi koskettaa pysäyttäen kokijan pohtimaan omia kokemuksen herättämiä tunteitaan, arvojaan ja asenteitaan, ja innostajana draaman ohjaaja voi toimia tämän elämyksen herättäjänä. Halusimme työpajassa yhdistää jo valmisteltua esitysmateriaalia, sellaisenaan tai muokattuna, draamallisiin työtapoihin mielenterveyshoitotyöntekijöiden ja -opiskelijoiden hyväksi ja kanssa toimimisessa. Itselläni ei ollut ennako-odotuksia kyseiseen kohderyhmään liittyen. Toki odotin ja oletin tapaavani joukon oman alansa tulevia asiantuntijoita, joilla varmasti olisi omia odotuksia ja ennakkoluuloja draamatyöskentelyyn liittyen, sekä ehkä meihin heille vieraina työpajan ohjaajina. En kuitenkaan osannut ennalta asettaa kohderyhmälle tiettyjä erityispiirteitä muuhun kuin käsiteltävään aiheeseen ja siis heidän työhönsä ja työpajan sisältöön liittyen. Häkämies (2007, 152) kirjoittaa tieteen ja taiteen kulkevan aina rinnakkain, avaavan maailmaa ja todellisuutta eri tavoin. Toisaalta kai oletin, että työpajaan osallistuvalla ryhmällä olisi tieteellistä tietopohjaa käsiteltäviin aiheisiin liittyen, ja että draamatyöpaja toimisi toiminnallisena tiedon ja ammattitodellisuuden avaajana tai peilinä. Oman roolini kuvittelin draamaohjaajaksi, ilman mielenterveyshoitotyöhön liittyvää tieteellistä asiantuntijuutta.

Olimme Lahden kanssa yhtä mieltä siitä, että halusimme työpajasta olevan hyötyä siihen osallistuville. Toisaalta mielestäni oli kiinnostavaa päästä kokeilemaan myös omaa osaamista ja oman alan toimivuutta tuon kaltaisen kohderyhmän kanssa. Toivoimmekin, että sosiaali- ja hoitotyön ammattilaiset ja tulevat ammattilaiset saisivat välineitä oman alansa ja työnsä kokemusten avaamiseen ja jakamiseen, ja me taas saisimme kokemusta tämänkaltaisesta yhteistyöstä. Häkämiehen (2007, 152) mukaan hoitotyön opiskelussa käytettävään draamaan sisältyvien tarinoiden ja metaforien kohteiden olevan ilmiöt, jotka ovat myös ammattiin opiskelun tavoitteena. Työpajassamme draaman sisältönä oli tarkoitus olla samat, mielenterveyshoitotyöhön liittyvät, ilmiöt niin opiskelun kuin jo työssä havaittujen tilanteiden tarkastelun osalta.

Työpajamme tavoitteena ei ollut opettaa osallistujille asiaa psykiatrisesta hoitoalasta, vaan ennemmin avata keskustelua, avartaa näkemyksiä, kyseenalaistaa ja keskustella mielenterveysystävällisten asiakkaiden kanssa hoitosuhteessa eteen nouseviin tilanteista. Heikkinen (2005, 27–28) toteaa, että draama on ennen kaikkea tiedonhankintaa tarkoittaen tällä sitä että draama suhteutuu aina osallistujan omaan kokemustaan synnyttäen näin uusia merkityksiä ja oivalluksia häntä ympäröivästä todellisuudesta. Toisaalta hän huomauttaa myös, ettei draama voisi olla merkityksellistä, elleivät sen muoto ja sisältö ole osallistujille jollain lailla tunnistettavat (Heikkinen 2005, 27). Draamaopetuksen onnistuminen edellyttää opettajalta omakohtaista suhdetta opetettavaan asiaan. Kuitenkaan draama ei ole ikinä väline, jonka avulla osallistujille voidaan opettaa tietty ennalta päätetty asia. Draama on aina maailman ja merkityksien tutkimisen kenttä, jonka jokainen osallistuja kokee tavaltaan. (Heikkinen 2005, 26, 35.) Teatteri-ilmaisun ohjaajina halusimme jakaa meidän hallussamme ja tiedossamme olevia oppimisen tapoja toisen alan ammattilaisille. Tavoitteenamme oli houkutella osallistujat itse rakentamaan uskottavia tilanteita draaman puitteissa, joita sitten yhdessä voisimme toiminnallisesti käsitellä. Painotimme työpajojen suunnittelussa osallistujien oman tiedon ja kokemusten tärkeyttä osallistumisen pohjana. Meistä oli tärkeää, että osallistujat liittäisivät harjoitusten takana olevat ajatukset omaan työhönsä ja opiskeluunsa, sillä oletimme, että työskentely tällöin tuntuisi mahdollisimman monelle mielekkäältä. Tällöin käsiteltävien asioiden hallinnan sijaan, Leiberiä (1995, 170) lainaten, oli kai tavoitteidemme onnistumisen kannalta tärkeintä, että me ohjaajat olimme yhteiskykyisiä ja itse innostuneita draaman opettajia, tai ohjaajia.

Päätimme, että draamatyöpajoissa käsiteltävät aiheet liittyvät sosiaalisiin tilanteisiin hoitajan ja potilaan välisessä hoitosuhteessa. Siinä missä Leiber (2005, 177) pitää tärkeänä että nuoret hoitoalan opiskelijat saisivat draaman avulla mahdollisuuden mm. kohdata tunteitaan vaikeissa tilanteissa, meidän tavoitteenamme oli, että työpajamme avaisi mahdollisuuden käsitellä mielenterveysshoitotyöhön liittyviä asioita paitsi opiskelijoille, myös jo työssä käyville ja kokeneille mielenterveysshoitotyön tekijöille.

6.4 Draamatyöpajan suunnittelu

Draamallisten työpajojen suunnittelu kulki mm. Lintusen (2005, 115) kuvaamien draamaprosessin, meidän tapauksessamme draamallisen kokonaisuuden, suunnitteluvaiheiden

mukaisesti: Ensimmäiseksi selvitimme työskentelymme päämäärät (valmistaa ja toteuttaa mielenterveyshoitotyön tekijöille ja opiskelijoille suunnattu draamatyöpaja 4.48 psykoosi esityksen pohjalta) ja työpajan tavoitteet (avata keskustelua, kysymyksiä ja näkökulmia hoitoalan ammattilaisten potilaiden kanssa tehtävään työhön liittyen), minkä jälkeen kävimme läpi lähtökohdat työpajan valmistamiselle. Kertasimme läpi esityksen teemoja ja mietimme työpajan käytännön toteutuksen mahdollisuuksia: voimmeko käyttää esitystä sellaisenaan, voimmeko näytellä yhdessä joitakin kohtauksia esityksestä, pitääkö kohtauksia muokata ja jos pitää, kuinka paljon, millaisella aikataululla pystymme työpajoja toteuttamaan jne. Tavoitteiden ja lähtökohtien pohjalta aloimme koota työpajan suunnitelmaa. Tämä tarkoitti draamatilanteiden ja työtapojen miettimistä, harjoitteiden tarkkaa suunnittelua ja muokkaamista ja lopulta lopullisen työpajasuunnitelman kirjoittamista.

Aloitimme työpajojen suunnittelun elokuussa 2009, jolloin tapasimme 2–5 päivänä viikossa. Tapaamiset kestivät puolesta tunnista viiteen tuntiin, minkä lisäksi teimme yhdessä sovittuja kotitöitä. Kartoitimme mahdollisia yhteistyötahoja Kokkolan ja Tampereen seuduilla. Ensimmäiset yhteydenottokirjeet elokuussa lähetimme Annukka Häkämiehelle Pirkanmaan ammattikorkeakoululle sekä Kokkolaan Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysalan yksikölle. Molempien tahojen kanssa olimme olleet tekemisissä jo keväällä esitystä valmistaessamme ja työpajoista alustavasti puhuessamme.

Elokuun alkupuolella myös mietimme asioita, joita haluaisimme työpajoissa käsitellä. Kävimme keskustellen läpi teemoja ja aiheita, joita kevään esitys käsitteli ja pohdimme, miten voisimme hyödyntää niitä tulevissa työpajoissa. Teimme aiheista muutamia vaihtoehtoisia ehdotelmia ja kysyimme hoitoalan ammattilaisilta mielipiteitä niistä. Keskustelimme eri vaihtoehtojen toteutusmahdollisuuksista, sekä niiden hyvistä ja huonoista puolista. Arvoitimme lopulta muiden suosittelemia aiheita sen mukaan, mitkä meitä itseämme eniten kiinnostivat ja minkälaisia asioita tunsimme meidän olevan mahdollista käsitellä draaman keinoin.

Tuloksena oli noin kolmen tunnin mittaisen draamatyöpaja-kokonaisuus, jonka aiheena olivat hoitajien päivittäiset kohtaamiset potilaiden kanssa. Draamaopettajan tehtäviin kuuluu ryhmän toiminnan suunnittelu (Heikkinen 2005, 181). Draamassa käytettävien harjoitteiden valinta riippuu kohderyhmästä ja työskentelyn tavoitteista (Lauri 2005, 82). Sama pätee mielestäni myös draamakokonaisuuden muihin osiin. Olimmekin tarkkaan mietti-

neet, miten toimivimmin käytämme hyväksi ja yhdistelemme faktaa ja fiktiota, näytelmää tai sen kohtauksia, toiminnallisia työtapoja ja keskustelua. Lopulta päätimme työpajan aikana käsitellä kahta suurempaa teemaa sekä kahta 4.48 Psykoosi -esityksen pohjalta muokattua näyteltyä kohtausta. Kohtausten tarkoitus olisi herättää keskustelua ja ajatuksia käsiteltäviin teemoihin liittyen. Tämän jälkeen teemoja käsiteltäisiin osallistujien kanssa keskustelua ja toiminnallisia sekä draamallisia harjoitteita vuorottelemalla.

Työpajan suunnitteluvaihe kesti noin kuukauden, minkä jälkeen meille jäi vielä muutama viikko aikaa harjoittelulle ja tarpeellisille korjauksille. Koko suunnitteluprosessin ajan saimme apua ja vinkkejä draaman ja hoitoalan yhdistämiseen liittyen Annukka Häkämieheltä ja vastauksia käytännön kysymyksiimme Vilja-Tuuli Collanilta. Annukka Häkämies käyttää draamaa ja teatteria osana mielenterveystyön opetustaan. Hän kuunteli, luki ja kommentoi tekemiämme työpajasuunnitelmia, neuvoi monissa käytännön asioissa ja kertoi omista kokemuksistaan draaman käytöstä psykiatrisen hoitoalan opetuksessa. Collan taas työskentelee sairaanhoitajana mielenterveyspotilaiden kanssa. Hän vastaili lukuisiin kysymyksiimme liittyen pieniin yksityiskohtiin kohtauksia ja harjoitteita hioessamme sekä kertoi mielipiteitään suunnittelemistamme teemoista mielenterveyshoitoalan työntekijän näkökulmasta.

6.5 Draamatyöpajan toteutus Pirkanmaan ammattikorkeakoulun psykiatrian erikoistumisopintojen ryhmän kanssa

Suunnittelemamme draamatyöpaja toteutettiin keskiviikkona 30.9.2009 Tampereella. Toteutus oli osa Pirkanmaan ammattikorkeakoulun mielenterveyden edistämisen ammatillisia erikoistumisopintoja. Koulutus oli tarkoitettu työelämässä oleville terveys- ja sosiaalialan ammattilaisille. Opiskelu tapahtui työn ohessa. Työpajaan osallistuneeseen ryhmään kuului 18 henkeä, joita paikalla oli 14. Osallistujien ja meidän lisäksi paikalla oli toinen ryhmän opettajista, joka videokuvasi työpajaa. Olimme etukäteen sopineet, että työpaja pidettäisiin ryhmän ruokailun jälkeen kello 12.45 – 16.00. Työpajan kestoksi oli sovittu tauon kanssa kolme tuntia ja 15 minuuttia.

Olimme jakaneet työpajan neljään osaan: aloitukseen, teemoihin 1 ja 2 sekä lopetukseen. Kaikki osat koostuivat toiminnallisten harjoitteiden ja keskustelun vuorottelusta. Ryhmälle

oli etukäteen kerrottu tulostamme, mutta jo ennen varsinaista aloitusta selvisi, että ryhmä luuli meidän esittävän heille jonkin näytelmän. Aloitimme siis työpajan korjaamalla tämän väärinkäsityksen.

6.5.1 Aloitus

Varsinaisesti työskentely alkoi minun ja Lahden esittäytymisellä. Kerroimme keitä olemme, mitä työpajassa tullaan tekemään, ja miksi. Kävimme läpi paikallaolijoiden nimet ja osallistujien mahdolliset aikaisemmat kokemukset draamatyöskentelystä. Pyrimme kartoittamaan lähtötilannetta ja mahdollisia draamatyöskentelyyn liittyviä ennakoasenteita. Suurimmalle osalle ryhmäläisistä työpajamme oli ensimmäinen kokemus draamatyöskentelystä ja tunnelma olikin jännittynyt. Esimerkiksi Heikkinen (2005, 26) esittää, ettei draaman maailmojen uskottava luominen ole mahdollista, ellei opettaja tee siitä erillistä sopimusta oppilaidensa kanssa. Tähän sopimukseen kuuluu se, että draamaan osallistujat tietävät leikkivänsä, ja sitoutuvat tähän leikkiin ja sen sääntöihin (Heikkinen 2005, 36). Tästä syystä, esittäytymisen jälkeen ennen toimintaan ryhtymistä, teimme myös työpajassamme osallistujien kanssa draamasopimuksen. Kerroimme työpajassa tehtävien harjoitteiden olevan vapaaehtoisia ja että keskustelut ja toiminta ovat luottamuksellisia. Lisäksi kertosimme roolihenkilön ja todellisen henkilön erot muistuttamalla, että roolissa näytetyt ja koetut tunteet, ajatukset ja teot ovat aina erillisiä osallistujien omista ajatuksista ja näkemyksistä. Tähdensimme vielä kerran, että myös me ohjaajat olimme paikalla oppimassa, ja toivoimme osallistujilta avointa asennetta ja rohkeutta lähteä mukaan.

Ohjaaja-fasilitaattorin tehtäviin kuuluu lämmitellä ja motivoida osallistujat tulevaa esitystä tai työskentelyä varten sekä keskittää osallistujien huomio työpajan kannalta oleellisiin asioihin (Ventola 2005, 90). Alun keskusteluja seuranneen, varsinaisen toimintaosuuden tarkoituksena olikin lämmitellä ryhmä toimimaan yhdessä sekä virittää osallistujat draamatyöskentelyyn ja työpajassa käsiteltäviin aiheisiin. Toimintaan osallistumista lämmittelimme yksinkertaisella ”kosketa jotakin” -harjoitteella, johon kaikki osallistuivat tasapuolisesti annettujen ohjeiden mukaan. Harjoitteen aikana minä luin ennalta sopimamme ohjeet kohta kohdalta, joiden mukaan toimien osallistujat luokkatilassa kiersivät koskettamassa jotakin omasta mielestään lämmintä, tärkeää jne. Teemoihin herättelyyn valitsimme osallistujien alkutunnelmiin ja työpajan aiheisiin liittyviä väittämiä. Jokainen otti kantaa väittämiin

etukäteen sopimillamme kyllä- tai ei-liikkeellä, oman mielipiteensä mukaan. Lopuksi osallistujien kanssa käytiin lämmittelystä ja väittämistä lyhyt keskustelu.

6.5.2 Teema 1

Työpajan ensimmäinen teema käsitteli hoitajan tunteita hänen työskennellessään psyykkisesti sairaan potilaan kanssa sekä erityisesti hoitajan tunteita potilaan ja sairauden kanssa kohdattavissa yllättävissä tilanteissa. Ihmissuhteet ja ihmissuhdetaidot ovat osa sosiaali- ja terveydenhuollon ammatillista ydinosaamista (Häkämies 2007, 25; Leiber 1995, 176–177). Omat ja potilaan tunteet, sekä niiden tunnistaminen ovat sekä Häkämiehen että Leiberin mukaan olennainen osa itsetuntemusta ja hoitotyöntekijän ammattitaitoa. Draamatyöskentely taas on suoraan yhteydessä osallistujien tunteisiin. (Häkämies 2007, 148; Leiber 1995, 176.) Tunteet olivat paitsi tärkeä osa hoitajien jokapäiväistä työtä, myös draamallisen työskentelyn kannalta helposti lähestyttävä teema. Draamatyöskentelyssä osallistujat saivat paitsi kohdata ja pohtia omia tunteitaan, myös eläytyä roolityöskentelyssä potilaan kokemuksiin ja näkökulmiin hoitajille itselleen haastavissa tilanteissa. Juuri roolien kautta osallistujat voivat kohdata ja ymmärtää erilaisia tunnetiloja ja roolihahmon asemaa, asenteita, ajatella tilanteita hyvin erilaisista näkökulmista, sekä ymmärtää draaman estetiikkaa ylipäänsä (Heikkinen 2005, 38). Ajatuksenamme oli käsitellä teemaa hoitajan näkökulmasta. Kuitenkin osallistujat käsitelivät aihetta lopulta muiden kuin totuttujen näkökulmien kautta. He lähestyivät aihetta erilaisten roolien, eri asemassa olevien henkilöiden kannalta ja pääsivät eläytymään toisten, tässä tapauksessa esimerkiksi potilaiden, omaisten ja esimiesten asemaan.

Teeman käsittely aloitettiin toiminnallisella lämmittelyllä. Osallistujat olivat rooleissa, ja miettivät sekä konkreettisesti näyttivät potilaan, hoitajan ja sairauden välisiä suhteita toisiinsa erilaisissa valmiiksi keksimissämme tilanteissa. Lämmittely toimi hyvänä aiheeseen ja toiminnalliseen työhön virittäjänä sekä roolin oton harjoitteluna. Lämmittelyn aikana kaikki työskentelivät samanaikaisesti, mutta samalla osallistujat pienryhmissä tekivät yhteistyötä ja ryhmät ratkaisivat annetut tehtävät kukin tavallaan.

Seuraavaksi osallistujat katsoivat minun ja Lahden esittämän kohtauksen näytelmästä 4.48 Psykoosi. Kohtauksessa hoitaja yllättää potilaan ranteet viilleltyinä ja hyvin sujunut hoi-

tosuhde saa molempien hahmojen kannalta yllättävän käänteen huonoon suuntaan. Osallistujat keskustelivat näkemästään ensin pareittain, minkä jälkeen keskustelut jaettiin yhteisesti. Me ohjaajat kuljetimme keskustelua forum-teatterin tapaan esittämällä sarjan kysymyksiä, joiden tarkoitus oli auttaa katsojia analysoimaan kohtauksessa nähtyä tilannetta ja päähenkilön siinä tekemiä valintoja, sekä jakaa osallistujien yksilölliset kokemukset ryhmän yhteisiksi (Ventola 2005, 91). Selvästi yleinen mielipide oli että kohtausta oli hyvä katsoa, ja se herätti paljon ajatuksia. Ryhmän rohkeimmat innostuivat kommentoimaan ja keskustelemaan aiheesta. Uskon, että kohtauksesta olisi saanut vielä enemmän irti, jos olisimme keskustelun lisäksi käsitelleet itse kohtaustakin toiminnallisesti ja käyttäneet siihen enemmän aikaa.

Kohtauksen jälkeen jatkoimme kuitenkin eteenpäin. Pareittain keskustellen osallistujat poimivat lapuille kohtauksessa esiintyneen hoitajahahmon tunteita. Tunteita, niiden kohtaamista, ja erilaisten tunteiden ilmaisun vaikutusta itseen ja muihin ihmisiin yleensä käsiteltiin toiminnallisesti yhdessä ja pienryhmiin jakautuneina. Harjoitteina käytimme mm. äänimaisemaa, jossa osallistujien kanssa tehtiin hoitajan mielenmaisema pelkkiä ääniä käyttäen, tunneruutuja, joissa osallistujat rooleissa toistivat potilaille suunnattuja repliikkejä eri tunnetiloissa, sekä pienryhmissä tehtyjä pysähtyneitä kuvia, ns. eläviä patsaita, tilanteista, joissa tilanteessa esiintyvällä hoitajahahmolla oli ryhmän valitsema tunne. Patsaat ovat harjoitteena käytössä useissa teatterimenetelmissä, esimerkiksi forum-teatterissa, jossa niitä työstetään non-verbaalisesti ja suullisesti, sekä itsenäisinä harjoitteina että osana muita forum-teatterin menetelmiä (Ventola 2005, 68). Työpajassamme nämä ns. elävät patsaat toimivat erityisen hyvin, ja niiden käsittelyyn kului paljon aikaa. Patsaissa osallistujat yhdistivät toiminnan suoraan työelämäänsä, ja ne herättivätkin paljon keskustelua koko ryhmän kesken. Näiden keskustelujen pohjalta käsitelimme patsaita toiminnallisesti. Patsaita muokattiin ja liikuteltiin yhdessä erilaisia vaihtoehtoja kokeillen ja tarkastellen. Joidenkin patsaiden kohdalla taas kuuntelimme patsaissa esiintyvien roolihenkilöiden ns. ajatusääniä. Yksittäiset teatterilliset harjoitteet, kuten äänimaisema ja tunneruudut, taas olivat paljon hankalammin lähestyttävissä. Osallistujat olivat jännittyneitä ja harjoitteet eivät tuntuneet saavan tuulta alleen. Niiden merkitys kokonaisuuden kannalta ja yhteys osallistujien työelämään tuntuivat jäävän kaukaiseksi.

Työpajan alkupuoliskon aikana tunnelma vapautui selvästi. Jokaisen harjoituksen jälkeen osallistujilla oli mahdollisuus kommentoida tehtyä ja koettua sekä esittää kysymyksiä meil-

le ohjaajille ja muulle ryhmälle. Mitä vapaammin osallistujat heittäytyivät tehtyihin harjoitteisiin, sitä enemmän keskustelua myös syntyi. Loppujen lopuksi aikaa kuluikin keskusteluihin paljon olettamaamme kauemmin. Osallistujat selvästi innostuivat ottamaan kantaa ja jakamaan omia kokemuksiaan sekä tehtyihin harjoitteisiin että niiden myötä omaan työelämäänsä liittyen.

6.5.3 Teema 2

Työpajan toisen teeman aihe käsitteli potilaan kohtaamista ihmisenä, kuuntelemista ja kuulluksi tulemisen kokemuksia sekä ristiriitatilanteita potilaan ja hoitajan tarpeiden ja tunne-elämysten välillä. Viestintätaidot ovat kaikkien Håkämiehen (2007, 78) mainitsemien mielenterveyshoitoyössä tarvittavien psykoterapeuttisten valmiuksien taustalla ja kuuluvat Leiberin (1995, 172–713) luettelemiin hoitotyön perustaitoihin. Esimerkiksi Håkämies (2007, 150) toteaa, etteivät tavalliset viestintätaidot riitä mielenterveyshoitotyössä. Hän puhuu läsnäolosta turvallisen ja hoitavan dialogisen kohtaamisen ja vuorovaikutussuhteen perustana, ja toteaa draaman kehittävän tätä läsnäolon taitoa (Håkämies 2007, 92 – 94, 148). Leiber (2005, 176) taas viittaa paitsi omiin kokemuksiinsa, myös Sundeenin (et al 1987) kirjoitukseen todetessaan hoitajan tarvitsee työssään mm. hyvää kykyä tunnistaa omat henkilökohtaiset ja ammatilliset tarpeensa ja tunteensa sekä kykyä erottaa oma ja asiakkaan tunnetila toisistaan. Ihmisyyden, kohtaamisen ja vuorovaikutuksen teeman tärkeys oli noussut esiin keskusteluissamme sekä Håkämiehen että Collanin kanssa.

Ennen toista teemaa pidimme lyhyen tauon, joten aloitimme osallistujien kanssa aiheeseen liittyvällä, taatusti lämmittävällä laastarihippa-leikillä. Lämmittelyn jälkeen osallistujat saivat taas hiljentyä katsomaan esittämäämme kohtausta. Tässä kohtauksessa lyhytsanainen hoitaja toi potilaalle lääkkeitä, joista tämä yritti kieltäytyä monin eri tavoin. Kohtaus päättyi siihen että potilas otti lääkkeensä ja hoitaja poistui paikalta. Kohtauksen jälkeen keskustelua käytiin yhdessä samoin kuin ensimmäisen kohtauksen jälkeen. Tällä kertaa koko ryhmä oli mukana ottamassa kantaa ja osallistumassa keskusteluun. Mielenpitoet ja keskustelussa käytetyt esimerkit olivat selvästi ensimmäistä keskustelua henkilökohtaisempia. Kun osallistujat siirtyivät puheenvuoroissaan konkreettisesta kohtauksesta sen herättämiin ajatuksiin ja siihen liittyviin kokemuksiinsa, meidän oli ohjaajina vaikea hallita tilannetta. Oli yllättävän hankalaa ohjaajana kuljettaa tai kommentoida kiivaana käytyä

keskustelua, jonka aiheet käsittelivät hoitoalaa ja mielenterveyttä ja lopulta - ehkä juuri tästä syystä - koin, että toimintaan siirtyminen oli meille ohjaajille vaikeaa.

Kun keskustelun jälkeen vihdoinkin siirryimme eteenpäin, annoimme osallistujille tehtäväksi pareittain tehdä pienet kohtaukset aiheesta ”hoitajan ja potilaan välinen hoitosuhde on liian läheinen” tai tilanteesta, missä potilas ei tule kuulluksi. Parit tarttuivat tehtävään rohkeasti ja valmistivat monenlaisia kohtauksia yhdessä katsottaviksi. Kohtaukset onnistuivat hyvin, olivat poikkeuksetta tunnistettavia sekä meidän että muiden osallistujien mielestä, ja herättivät paljon lisää keskustelua. Mielestäni osallistujat jo odottivatkin kohtausten monipuolista käsittelyä ja tuntuivat olevan valmistuneita siihen. Tässä vaiheessa kuitenkin ensimmäisten osallistujien piti lähteä, ja koko työpajan luonne alkoi muuttua.

Kuvaamassa ollut opettaja joutui lähtemään työpajan puolesta välissä, ja väärinkäsityksen takia yli puolet osallistujista oletti opiskelupäivän loppuvan 10 – 40 minuuttia ennen varsinaista lopetusta. Muualta tulleet osallistujat olivat tottuneet lopettamaan päivät reilusti ennen kello neljää, mistä meillä ei ollut etukäteen tietoa. Työpaja siis jäi kesken yli puolelta osallistujista. Tämä tietysti vaikutti jäljelle jääneiden osallistumiseen, uskallukseen ja keskittymiseen sekä myös meidän ohjaamiseemme työpajan loppupuoliskolla. Yhdessä saavutettu toiminta ja uskallus hävisivät ryhmän ”hajoamisen” myötä. Vaikka toiseen teemaan liittynyt kohtaus herätti vilkasta keskustelua, ja vaikka pareittain tehdyt kohtaukset onnistuivat poikkeuksetta hyvin, toisen teeman käsittely jäi vajaaksi ja hätäisen ja pinnallisen tuntuiseksi.

6.5.4 Lopetus

Lopetuksen aikana meidän oli tarkoitus purkaa ja koota työpajassa koettuja ja havaittuja asioita, vaihtaa kokemuksia ja jakaa tuntemuksia ryhmän kanssa. Vaikkei draamassa koettua ole monesti mahdollista ymmärtää heti, osallistujan kokemus on arvokas sellaisenaan. Draamassa jotakin tästä kokemuksesta pyritään jakamaan muiden osallistujien kanssa, luomaan ryhmän yhteinen kokemusmaailma. Vasta tämän jakamisen jälkeen tulee kokemuksen reflektio- ja analyysivaihe, jonka seurauksena kokemus on mahdollista yhdistää osaksi aiempaa tietoa. (Heikkinen 2005, 52.) Koska draamatyöpajassa kyse oli huomattavan lyhyestä ajasta, jonka aikana osallistujat omaksuivat paljon uutta tietoa jo työtavoista

lähtien, meistä oli ensiarvoisen tärkeää lopuksi rauhassa jakaa ja kommentoida yhdessä osallistujien kanssa työpajan tapahtumia. Loppuun olikin alkuperäisessä suunnitelmasamme varattu runsaasti aikaa keskustelulle ja kysymyksille. Toiminnallisen harjoitteen avulla oli tarkoitus miettiä omaa kokemusta työpajasta ja havainnollistaa niitä hetkiä, jotka parhaiten, jäivät mieleen ja mietityttämään. Viimeiseksi ennen kotiin lähtöä työpajaan oli suunniteltu näytelmästä poimittu ajatuksia herättävä ”loppuruno”.

Ryhmän voidaan sanoa toimivan draaman oppimisympäristönä sekä yksittäisen osallistujan peilinä, palautteena, draamatyöskentelyssä. Draamassa oleellista on ryhmän yhteiseen lopputulokseen johtava yhteinen toiminta. (Häkämies 2005, 149–150). Koska yli puolet osallistujista oli joutunut lähtemään ennen lopetusta tai lopetuksen alkupuolella, jouduimme typistämään työpajan lopetuksen lyhyeen ja vaivaantuneeseen keskusteluun. Tuntui turhauttavalta ja hyödyttömältä istuttaa muutamaa ryhmästä jäljelle jäänyttä osallistujaa keskustelemassa yhteisestä päivästä. Tunnelma oli hieman kiusaantunut, ja aikaisemmin hyvin alkanut keskusteluvireys hävisi lähes kokonaan.

7 TUTKIMUSTULOKSET

7.1 Draamatyöpajan valmistuksen vaiheet

Draamatyöpajan valmistusprosessissa oli nähtävissä seuraavat vaiheet: idean syntyminen ja työpajaa varten tehtävä taustatyöskentely, suunnitteluvaihe, harjoitusvaihe, työpajan toteutus kohderyhmän kanssa, sekä toteutuksen jälkeinen toteutuksen analysointivaihe.

Yhteisöissä tapahtuvan taiteellisen toiminnan lähtökohdat ovat aina yhteisöissä ja toisaalta yhteisöteatteri jo sinällään liittyy muodoltaan aina aineiston hankintaan ja analyysiin (Ventola 2005, 50–51). Jokainen kohderyhmälle valmistettava draamakokonaisuus siis vaatii tekijöiltään jonkinlaista taustatyötä kohderyhmän ja työskentelyn erityispiirteiden ja tavoitteiden selvittämiseksi. Taustatyöllä kartoitetaan koko työpajaprosessin lähtökohdat. Uskon, ettei draamatyöpajan taustatyöskentelyvaiheen kannalta ole merkityksellistä, miten se tehdään, kunhan se tehdään huolella ja tekijöille itselleen mielekkäällä tavalla. Meille 4.48 Psykoosi -näytelmän valmistaminen esitykseksi toimi sekä työpajan idean alkuunpanijana, että työpajan aiheeseen ja kohderyhmään liittyvänä taustatutkimuksena. Taustatyön kannalta esitys itsessään oli mielestäni toimiva, konkreettinen lähtökohta työpajan valmistamiselle. Itselleni vierasta ammattialaa olisi ollut huomattavasti hankalampi lähestyä esimerkiksi pelkkiä aiheen käsittelyyn soveltuvia draamamenetelmiä keksimällä. Koin aiheeseen liittyvän taustatyön, joka meidän kohdallamme oli esityksen valmistamisen muodossa tehtyä toiminnallista aiheeseen perehtymistä, olevan suureksi avuksi työpajan suunnitteluvaiheessa.

Työpajakokemukseni mukaan voin todeta olevani Lintusen (1995, 114) kanssa yhtä mieltä siitä, että suunnitteluvaihe on erityisen tärkeä draaman, ja siis koko työpajan, onnistumisen kannalta. Suunnitteluvaiheessa luodaan konkreettinen pohja työpajan toteutukselle. Koska yhteisötaiteen ohjaajalla on aina vastuun hänen valitsemistaan työmuodoista, sekä mihin osallistujat niillä johdatetaan (Ventola 2005, 52), suunnittelutyö on syytä tehdä huolella. Omassa työskentelyssämme oli käytännöllistä lähestyä tulevaa työpajasuunnitelmaa monilta eri suunnilta pikkuhiljaa, jatkuvasti suunnitelmaa työstäen ja muokaten. Suunnitteluvaiheen aikana työpajan tavoitteet, käsiteltävät aiheet sekä ja rakenne selvisivät ja selkiintyivät vaihe vaiheelta. Koin yllättäväksi, kuinka työläs ja aikaa vievä uudelle kohderyhmälle

suunnatun draamatyöpajan suunnitteluvaihe oli. Sekä yhteisiä ideoita että jo päätettyjä harjoitteita piti muokata yhä uudelleen ja uudelleen toimivan työpajakokonaisuuden rakentamiseksi. Tärkeimmäksi tekijäksi työpajan suunnitteluvaiheessa koen toimivan yhteistyön työparin kanssa. Luottamus työpariin, määrätietoinen työskentely yhteisen päämäärän hyväksi ja tarvittaessa kyky tehdä toimivaa työnjakoa helpottivat kompromissien tekoa ja kuljettivat työpajan valmistusprosessin yli vaikeidenkin aikojen ja paikkojen.

Harjoitusvaihe kulki työpajan valmistusprosessissa rinnakkain suunnitteluvaiheen loppupuolen kanssa. Harjoittelun tarkoitus on mielestäni saada työpajan kokonaisuus toimimaan saumattomasti toteutusvaiheessa. Lisäksi harjoitusvaiheessa voi toiminnan kautta huomata suunnitteluvaiheessa huomaamatta jääneitä epäkohtia. Työpajan harjoitusvaiheen aikana kävimme toiminnallisesti läpi sekä esitettäviä kohtauksia että työpajan kokonaisuutta. Tämä sujui joutuisasti suurelta osin huolella tehdyn pohjatyön ansioista. Itse koen harjoitusvaiheen työpajan toteutukseen valmistavana jaksoneuna, josta oli luontevaa siirtyä työpajan toteutukseen kohderyhmän pariin.

Toteutusvaiheessa työpaja kirjaimellisesti toteutetaan yhdessä osallistujien kanssa. Työpajaprosessimme toteutusvaiheessa työpaja pidettiin osallistujille sellaisena, jollaiseksi olimme sen suunnitelleet. Toteutuksessa sattui kuitenkin yllätyksiä, jotka vaikuttivat työpajan kulkuun, tällä kertaa ei-toivotuilla tavoilla. Työpajan toteutuksen pohjalta suoritetaan työpajaprosessin viimeinen, analysointivaihe. Sen aikana puretaan ja arvioidaan työpajaan liittyneitä kokemuksia ja tuntemuksia. Omalla kohdallani tämä tarkoitti omien ajatusteni läpikäyntiä työpajan ohjaajana yksin ja yhdessä Lahden kanssa. Lisäksi saimme palautetta toteutukseen osallistuneen ryhmän omilta ohjaajilta sekä lopulta myös osallistujilta itseltään. Oma kokemustani työpajan ohjaajana sekä osallistujilta saamastamme palautteesta kerron tarkemmin luvuissa 7.2 ja 7.3.

Näiden työpajan valmistusprosessissa havaittavissa olleiden vaiheiden lisäksi haluan tulevana teatteri-ilmaisun ohjaajana mainita vielä lyhyesti työpajan toteutuksen suunnittelu- ja järjestelytyöstä. Se ei sinällään liittynyt työpajan sisällön ja muodon suunnitteluvaiheeseen tai toteutukseen, mutta kulki mukana koko prosessin ajan, ja näin ollen liittyy mielestäni olennaisesti sekä työpajan valmistuksen vaiheisiin että teatteri-ilmaisun ohjaajan työhön mielenterveysalan parissa.

Draamatyöpajan itse toteutuksen suunnittelu ja järjestäminen oli, niin henkisissä voimavaroissa kuin konkreettisesti toimimalla ja ajallisesti mitattuna, ehdottomasti työläintä valmistusprosessissa. Siihen kuului työpajan tarjoaminen erilaisille tahoille, mahdollisten yhteistyötahojen kanssa työpajan toteutuksen mahdollisuuksien selvittäminen ja käytännön järjestelyistä sopiminen. Kuten sekä Häkämies (2007, 19, 51) että Leiber (1995, 175) kirjoittavat, draaman työtapa ja niiden mahdollisuuksia ei juuri tunneta osana suomalaista hoitoalan ammatillista koulutusta tai kehittämistyötä. Työpajan valmistamiseen liittyvän kokemukseni mukaan draamatyöskentelyyn liittyvä tietämättömyys ja ennakkoluulot vaikeuttivat huomattavasti yhteistyöstä sopimista. Tuntui siltä, että meidät koettiin mielenterveysshoitotyön ammattialalle lähes uhkina ja tunkeutujina. Näin usein käy uusien tulokkaiden kohdalla (Ventola 2005, 42). Koin ja koen, että teatteri-ilmaisun ohjaajan vielä tuntemattoman ammattinimikkeen kautta oman toiminnan perustelu on vaikeaa, ja juuri nimikkeestä johtuvien väärinkäsitysten tai ennakkoluulojen takia monet tahot suhtautuvat teatteri-ilmaisun ohjaajan tarjoamaan ammattialojen väliseen yhteistyöhön epäillen tai varauksella. Oman kokemukseni mukaan teatteri-ilmaisun ohjaaja ei nimikkeenä herätä luottamusta työkentällä, vaan pikemminkin saattaa vaikeuttaa alun luottamuksen rakentamista sekä uusien yhteistyötahojen että uusien ryhmien kanssa. Näin kävi myös työpajamme kohdalla. Työpajan toteutus oli vaikea saada järjestymään, ja jopa vielä osana mielenterveyshoitoalan opintoja olevaan draamatyöpajaan osallistujat saapuivat luullen tulevansa katsomaan teatteriesitystä tai peläten näyttämään joutumista. Ikävä kyllä uskon, että epäilysten ja väärinkäsitysten korjaaminen, sekä mahdollisten yhteistyötahojen vakuuttelu draama- ja teatterityöskentelyn tarpeellisuudesta, kuuluvat varmasti vielä pitkään teatteri-ilmaisun ohjaajan työhön vastaavanlaisissa projekteissa, ja muutenkin moniammatillisen yhteistyön kentällä.

7.2 Draamatyöpajan tavoitteiden toteutuminen

Tavoitteemme oli suunnitella ja toteuttaa mielenterveystyön tekijöille ja opiskelijoille draamatyöpaja, josta osallistujat kokisivat olevan heille ammatillisessa mielessä hyötyä. Työpajan tavoitteiksi asetimme osallistujien kesken keskustelun avaamisen, ajatusten herättämisen sekä kyseenalaistamisen ja keskustelemisen mielenterveystyöntekijöiden ja asiakkaiden hoitosuhteissa eteen nouseviin tilanteista draaman ja soveltavan teatterin keinoin. Teatteri-ilmaisun ohjaajina halusimme yhdistää teatterin esittävää osa-aluetta osaksi draa-

matyöskentelyä, sekä jakaa meidän hallussamme ja tiedossamme olevia oppimisen tapoja mielenterveyshoitoalan koulutus- ja kehitystarpeisiin. Draamatyöpajassa käsiteltäviksi aiheiksi päätimme sosiaaliset tilanteet hoitajan ja potilaan välisessä hoitosuhteessa hoitotyöntekijän näkökulmasta. Osallistujilta saamamme palautemateriaalin perusteella sekä itsellemme että työpajalle asettamamme tavoitteet toteutuivat pääosin. Lisäksi osallistujilta saamamme draamatyöskentelyyn liittyvä palaute on pitkälti yhteneväistä Häkämiehen (2007) ja Leiberin (1995) kirjoittamien, draaman hyödyllisyyteen osana hoitoalan koulutusta liittyvien kuvausten ja perusteluiden, kanssa (ks. 3.2).

Pyysimme draamatyöpajan osallistujilta palautetta työpajasta ja sen ohjauksesta valmiiksi laatimallamme kyselylomakkeella. Vastaukset pyydettiin, kysymyksestä riippuen, valitsemaan valmiiden vastausvaihtoehtojen joukosta tai kirjoittamaan itse vastaukset avoimiin kysymyksiin. Tyypillisen kyselylomakkeen tapaan, valmiit vastausvaihtoehdot luotiin kuviteltujen vastausten pohjalta, joihin liitettiin ”muu, mikä?” -vaihtoehto varmasti sopivan vaihtoehdon takaamiseksi (Valli 2001, 110). Vastauksista pystyi tällöin ohjeistuksesta riippuen valitsemaan itselleen sopivimman tai sopivimmat vaihtoehdot. Avoimiin kysymyksiin vastauksen sai kirjoittaa omin sanoin. Laadimme Lahden kanssa palautekyselyt osallistujille draamatyöpajan toteuttamisen jälkeen. Työpajan toteutuksen loputtua yllättäen, liitimmekin iän ja työtehtävien lisäksi vastaajan perustietoja kartoittaviin alun kysymyksiin kohdan, jossa kartoitettiin sitä, kuinka pitkään kukin osallistuja oli työpajassa mukana. Uskon kunkin osallistujan lähtöajankohdan vaikuttavan siihen, miten osallistuja on kokenut työpajan kokonaisuudessaan. Itse työpajaa koskevat kysymykset liittyivät aiheiltaan osallistujien tuntemuksiin ja ajatuksiin työpajasta ja draamatyöskentelystä ylipäättään työpajaan osallistumisen jälkeen.

Osallistajat vastasivat kyselyyn nimettöminä, ja kyselyt palautettiin meille postitse. Palautteisiin oli vastannut yksitoista osallistujaa. Lisäksi sain sähköpostitse kaksi pidempää, vapaasti muotoiltua palautetta draamatyöpajan osallistujilta. Vastaajat olivat iältään 20–60 -vuotiaita ja he kaikki työskentelivät työpajan toteutuksen aikaan erilaisissa sosiaali- tai hoitoalan työtehtävissä. Heistä seitsemän oli osallistunut draamatyöpajaan alusta loppuun asti ja neljä oli lähtenyt vähän ennen työpajan loppua.

Kaiken kaikkiaan saamamme palaute oli hyvin positiivista. Palautelomakkeisiin vastanneista osallistujista yhdeksän yhdestätoista vastasi kokeneensa draamatyöpajasta olleen

hyötyä omaan työhönsä, opiskeluunsa tai muuhun elämään liittyen. Perustelut olivat moninaiset. Monet kokivat saaneensa kokemusta ja lisää tietoa tai jopa innostuneensa draaman ja toiminnallisten harjoitteiden käytöstä ylipäätään. Heistä osa myös ilmaisi mielenkiinton-
sa käyttäen draamaa jatkossa joko osana omaa työtään hoito- tai sosiaaalialalla, tai esimerkiksi oman ammatillisen työyhteisön kehittämistarkoituksessa, koulutuspäivillä ym. Lisäksi useat vastaajista kirjoittivat kokeneensa draaman hyödyksi mahdollisuuden nähdä tuttu-
jakin asioita eri tavoin, totutusta poikkeavilla tavoilla tai useista eri näkökulmista. Yksittäisistä asioista hyödyllisiksi mainittiin omien ajatusten vahvistuminen hoitaja-potilas-
suhteeseen liittyen, hetken pysähtyminen omien tunteiden analysoinnin äärelle sekä itsensä voittaminen draamatyöskentelyyn osallistumisessa ylipäätään, ja tämän myötä saatu uu-
denlainen tutustumiskokemus suhteessa omaan opiskeluryhmään.

Vastanneista kaksi oli kokenut työpajan itselleen hyödyttömäksi. Itselleni ohjaajana oli merkittävä tieto, että toinen heistä kuitenkin kertoi pitäneensä mielenkiintoisina osallistujien itse tekemiä ja näyttelemiä kohtauksia, sillä niissä ”eri alojen työntekijät näkivät asioita eri tavoin”. Mielestäni tämä havainto kertoo draamatyöskentelyn mahdollisuuksista kyseisessä projektissa, vaikkei osallistuja itse kokenutkaan hyötyvänsä draamatyöskentelystä. Draamassahan ylipäätään tutkitaan erilaisia aiheita, ilmiöitä, joista draaman kautta voidaan saada tietoa monista eri näkökulmista (Heikkinen 2005, 40). Lisäksi muutamat vastanneista mainitsivat epäilevänsä, että työpajasta olisi ollut enemmän hyötyä, jos se olisi toteutettu ryhmän yhteisten opintojen myöhemmässä vaiheessa. He kirjoittivat uskovansa, että tutumman ryhmän kanssa harjoitteisiin olisi luultavasti ollut helpompi heittäytyä ja keskittyä, ja työpajasta saatu ammatillinen hyöty olisi ollut suurempi. Mielestäni nämä uskomukset ovat täysin perusteltuja. Kokemukseni ohjaajana vastaa tältä osin täysin osallistujilta saatua palautetta. Lisäksi esimerkiksi Häkämies (2007, 149) kuvaa ryhmää draaman oppimisympäristöksi, ja riittävän pitkäkestoista ryhmätyöskentelyä turvallisen oppimisympäristön perustaksi. Työpajan toteutuksen aikaan mielenterveyden edistämisen ammatilliset erikoistumisopinnot -ryhmä oli tavannut toisensa ja opiskellut yhdessä vasta muutaman kerran.

Monivalintakysymykseen, jolla halusimme kartoittaa osallistujien tunteuksia draamatyöskentelystä ylipäätään, selvä enemmistö osallistuneista vastasi kokeneensa draamatyöskentelyn tuntuneen hauskalta ja haastavalta. Lisäksi moni vastanneista valitsi vaihtoehdoista draamatyöskentelyn tuntuneen hyvältä, hyödylliseltä tai jännittävältä. Muutamat vastaajista olivat kokeneet draamatyöskentelyn myös helpoksi tai pelottavaksi. Vaikka kysymyk-

sen asettelu sinällään ei anna uutta tietoa siitä, miten osallistujat kokivat itse työpajan sisällön, meistä oli ohjaajina mielenkiintoista ja tärkeää kuulla, miltä työpajatyöskentely ylipäätään oli osallistujista tuntunut.

Kysyimme osallistujilta, mikä draamatyöpajassa oli mieluista ja mikä epämieluista, ja miksi. Lähes kaikki vastaajat kommentoivat positiivisessa mielessä draamatyöskentelyä ylipäätään ja saamamme palautteen perusteella osallistujat kokivatkin draamatyöskentelyn sinällään työpajassa kaikkein mieluisimmaksi asiaksi. Siihen liittyen yhdessä tekeminen ja keskusteleminen, sekä asioiden uusien käsittelytapojen ja mielenkiintoisten harjoitteiden oppiminen mainittiin palautteissa miellyttäväksi useaan otteeseen. Yksittäisistä aiheista osallistujat pitivät mieluisina oman ilmaisun harjoittelua sekä erilaisten tunteiden käsitteilyä. Lisäksi esittämämme kohtaukset 4.48 Psykoosi -näytelmästä kuvattiin osassa palautteita mieleen jääneiksi tai puhuttelevimmiksi osiksi työpajaa. Näyteltyjä kohtauksia lukuun ottamatta kaikki osallistujien mainitsemat asiat on mainittu sekä Håkämiehen (2007) että Leiberin (1995) maininnoissa draaman mahdollisuuksista osana mielenterveyshoitotyön koulutusta. Todennäköisesti osallistujat kokivatkin oma ammatinsa kannalta mielekkäiltä tuntuneet harjoitteet myös mieluisiksi toteuttaa.

Siinä missä osallistujat kokivat draamatyöskentelyn ja harjoitteet ylipäätään positiivisiksi ja mielenkiintoisiksi asioiksi työpajassa, epämieluisimmaksi kokemukseksi suurin osa nimisi teeman 1 tunteiden käsittelyyn sisältyneen äänimaisema -harjoitteen. Palautteissa harjoitetta kuvailtiin pelottavaksi tai haastavaksi, ja siksi epämieluisaksi. Pelon tunnetta lisäsivät osallistujien mukaan ryhmän vieraus, sekä paikalla harjoitteen tekopaikan vierellä ollut videokamera. Myös tältä osin palaute vastasi pitkälti omaa kokemustani ohjaajana kyseisestä harjoitteesta. Äänimaisema-harjoite oli aiheeltaan (hoitajan mielenmaisema nähdyssä kohtauksessa) abstrakti. Siihen oli hankala heittäytyä, ja toisaalta harjoite olisi vaatinut juuri ryhmän yhteistä heittäytymistä lähteäkseen niin sanotusti lentoon. Ohjaajana en kokenut osaavani myöskään helpottaa tämän harjoitteen tekemistä ja luonnetta ohjaustilanteessa.

Lisäksi kysyimme, mikä osallistujille jäi erityisesti mieleen, ja miksi. Mieleen jääneiksi asioiksi osallistujat mainitsivat tunteiden ”lajittelun” ja niiden pohjalta tehdyt kohtaukset, kohtaukset ja patsaat ylipäätään konkreettisiin työtilanteisiin liittyen, roolityöskentelyn sekä teettämämme toiminnalliset lämmittelyharjoitukset. Näistä mainituista asioista teki

kiinnostavia mm. havainnot kehon kielestä osana viestintää, ihmisten kohtaamisen pohdinta ja erilaisten näkemuserojen, esimerkiksi eri roolihenkilöiden tai eri työtehtävissä työskentelevien osallistujien välillä, huomaaminen harjoitteiden myötä. Lisäksi muutamalle vastaajista oli jäänyt mieleen haastavaksi koettu äänimaisema-harjoite. Osallistujille mieleen jääneet asiat olivat taas yhtäläiset Håkämiehen (2007) ja Leiberin (1995) draaman hyödyllisyydestä saatujen kokemusten kanssa. Lisäksi Håkämies (2007, 59) mainitsee sekä lyhyet näytellyt kohtaukset, jotka konkretisoivat käytännön elämän tapahtumia, että patsastyöskentelyn olevan toimivia käyttömuotoja hoitotyön erilaisissa kehittämistöissä.

Työpajan ohjaajina saimme kiitosta omasta aktiivisuudestamme ja läsnäolosta, sekä myös osallistujien mukaan houkuttelusta ja innostamisesta. Useat osallistajat mainitsivat kokeneensa draamatyöpajan huolella suunnitelluksi ja ammattitaitoisesti toteutetuksi.

7.3 Teatteri-ilmaisun ohjaajan ammatillinen erityisosaaminen mielenterveystyöntekijöiden parissa työskenneltäessä

Työpajan valmistuksen ja toteutuksen myötä huomasin, kuinka erilaista on työskennellä tietyn ammattialan koulutus- tai kehittämistyön parissa, kuin olisi vaikkapa opettaa ilmaisua tai draaman keinoin ryhmäyttää samaa kohderyhmää. Mielekkään kokonaisuuden suunnittelu vaatii teatteri-ilmaisun ohjaajalta paitsi draama- ja teatterialan tietämystä ja tuntemusta sekä ryhmänohjaustaitoja, myös paneutumista kyseiseen ammattialaan. Häneltä vaaditaan erittäin hyviä moniammatillisia yhteistyötaitoja ja hänen on monin paikoin luotettava kohderyhmän asiantuntijuuteen käsiteltävien asioiden suhteen. Lisäksi hänellä on oltava vahva usko itseensä ohjaajana, omiin menetelmiinsä ja niiden toimivuuteen aihepiirin käsittelyssä.

Mielenterveyshoitotyön tekijöitä ja opiskelijoita yhdistää kohderyhmänä ainoastaan heidän työhönsä, sen hoitoon tähtäävät luonne ja tavoitteet. Edes työtehtävät ja -paikat, joissa mielenterveyshoitotyötä tehdään, eivät ole yhtäläiset (esim. Håkämies 2007, 24). Tästä syystä draaman ohjaajan on mm. draamatyöskentelyn suunnitteluvaiheessa oltava tietoinen kohderyhmän ammatillisista tavoitteista ja vaatimuksista sekä työn luonteesta. Näinä tavoitteina voidaan pitää esimerkiksi Håkämiehen (2007, 78) määrittelemiä mielenterveyshoitotyössä tarvittavia psykoterapeuttisia valmiuksia.

Ammattinsa puolesta teatteri-ilmaisun ohjaajalla ei kuitenkaan voi olettaa olevan määräänsä enempää mielenterveyshoitotyön asiantuntijuutta. Saadakseen kaiken tarvitsemansa taustatiedon, teatteri-ilmaisun on oltava valmis yhteistyöhön mielenterveys- ja hoitoalan osaajien kanssa. Meille esimerkiksi Häkämieheltä ja Collanilta saadut tiedot ja neuvot olivat korvaamatonta aineistoa. Lisäksi meillä teatteri-ilmaisun ja draamatyöpajan ohjaajina oli mielestäni taitoa ja mahdollisuus suunnitella työpajan kulku ja tarjota oman alamme työkaluja työpajan aineksiksi. Työpajan ohjaustilanteessa kuitenkin koin, ettei meillä teatteri-ilmaisun ohjaajina ollut taitoa ja valmiuksia - tai oikeutta - sotkeentua mielenterveyshoitoalaa konkreettisesti koskettaviin kysymyksiin, joita nousi esille osallistujien keskusteluissa työpajan aikana. Osallistujat yhdistivät työpajan harjoitteita omaan työhönsä ja nostivat esiin omia kokemuksiaan työhönsä liittyen. He odottivat luonnollisesti meidän ohjaajina kommentoivan ja johdattelevan näitäkin keskusteluja. Meillä taas ei ollut välineitä kannatella näitä kohderyhmän asiantuntijuutta käsitteleviä keskusteluja, eikä toisaalta taitoa muuttaa keskustelua toiminnallisiksi harjoitteiksi tilanteessa. Koinkin työpajan jäävän hiukan pinnalliseksi joutuessamme ohjaajina jatkuvasti katkaisemaan osallistujien ammatillisia keskusteluja ja ajatellessani, ettei osallistujien kokemuksia ja havaintoja ollut kukaan käsittelemässä niin syvällisesti kuin he olisivat tahtoneet sen työpajatilanteessa tehdä. Työpajan toteutuksen jälkeen olenkin tullut siihen tulokseen, että ainakin omalla kohdallani tällä hetkellä paras tapa käsitellä itselleni lähtökohtaisesti vieraan aihepiirin alueita draaman ja teatterin keinoin, olisi tehdä se vielä tiiviimmässä yhteistyössä kyseisen alan asiantuntijoiden kanssa. Työpajamme kohdalla yhteistyöstä olisi suunnittelun lisäksi ollut apua myös ohjaustilanteessa, tai sen jälkeen liittyen teatterin ja draaman esiin nostamien ammatillisten aiheiden käsittelyyn yhdessä osallistujien kanssa.

Toisaalta luulen, että kokemus työskentelystä kyseisen kohderyhmän parissa auttaisi teatteri-ilmaisun ohjaajaakin hallitsemaan aiheen käsittelyä paremmin. Kokemus toisi ehkä mukanaan taitoa johdatella vieraita ja vaikeitakin aiheita käsitteleviä keskusteluja eri tavoin, tai korvata niistä osan toiminnallisilla käsittelytavoilla. Esimerkiksi näyttelēmämme kohtaukset toimivat työpajassa hyvin, ja olisimmekin voineet viedä niiden käsittelyä työpajassa paljon pidemmälle. Vaikkapa Forum-teatterin keinoin olisi työpajassa kohtausten jälkeen päästy ns. suoraan asiaan: Osallistujat olisivat toiminnallisesti voineet jatkaa aiheen käsittelyä, ja me olisimme pystyneet ohjailemaan tilannetta meille tutuilla toiminnallisilla tavoilla. Uskon myös että tällä tavoin meidän olisi ollut helpompi teatteri-ilmaisun ohjaajina

hallita työpajatilannetta ja niitä ongelmia, joita teatteri-ilmaisun ohjaajana koin liittyen työpajan mielenterveystaidollisen teeman käsittelyssä. Tämä ei kuitenkaan sulje pois yhteistyötaitojen tarpeellisuutta. Sosiaaliset taidot, oma kiinnostus sekä nöyryys pysähtyä kuuntelemaan kohderyhmän tarpeita ja toiveita ovat kokemukseni mukaan onnistuneen yhteistyön lähtökohtia.

Yksi suuri haaste kyseisen työpajan toteutuksessa oli aika. Kolmen tunnin työpajan aikana teatteri-ilmaisun ohjaajan tulisi kohdata uusi ryhmä, virittää ja ohjeistaa ryhmä draamatyöskentelyyn, päästä käsiteltäviin aiheisiin käsiksi ja mielellään kaikkea tätä ennen vakuuttaa ryhmä omasta luotettavuudestaan ohjaajana. Pirkanmaan ammattikorkeakoulun erikoistumisopinon ryhmän kanssa tämä kaikki oli erityisen haastavaa, sillä ryhmäläiset olivat vielä vieraita toisilleenkin. Häkämies (2007, 137) toteaa draamassa oppimisen edellyttävän ryhmän sisäistä luottamusta ja kiinteyttä. Työpajamme ennen draamatyöskentelyä olisikin ollut parasta aloittaa ryhmäytymällä, mikä olisi lisännyt ryhmäläisten luottamusta toisiinsa ja tuonut luultavasti uusia tasoja draamatyöskentelyyn. Uskon, että ryhmä olisi myös keskusteluissaan lähestynyt aiheita eri tavoin, jos he olisivat olleet tuttuja keskenään, tai jos draaman työtavat olisivat olleet heille ennestään tuttuja. Mihinkään ”ylimääräiseen” ei meillä kuitenkaan ollut varattu aikaa työpajassa. Tässä tapauksessa koko projektin toteutuksen onnistuminen onkin kiinni innostavasta ja luotettavasta ryhmän ohjauksesta ja tilanteen nopeasta haltuunotosta.

Työpajan alussa luottamuksen syntymistä pitkitti draamatyöskentelyyn liittyvien jännityksen ja varautuneisuuden lisäksi varmasti se, että me ohjaajat olimme iältämme selvästi osallistujien keski-ikää nuorempia. Ohjaajan on, kaikissa tapauksissa, ansaittava ryhmän luottamus omaan ammattitaitoonsa liittyen, ja toisaalta hänen on oltava helposti lähestyttävä ja omalla toiminnallaan osallistujia aktivoiva innostaja. Uskon, että kohdallamme mahdollisimman avoin ja rehellinen asenne ryhmää kohtaan, ja erityisesti huolella valmistellut esittämämme kohtaukset, auttoivat meitä saavuttamaan ryhmän luottamuksen. Minusta vaikutti siltä, että esittämämme kohtaukset herättivät osallistujissa jonkinlaisen luottamuksen siihen, että heidän maailmaansa todella on mahdollista kuvata teatterin keinoin. Lisäksi uskon tämän osaltaan vaikutti siihen, että he lähtivät mukaan teettämiimme teatterillisiin harjoitteisiin. Näiden kokemusteni pohjalta, voin siis todeta, että ainakin vastaavanlaisissa projekteissa myös teatterin esittävän alueen osaamisella sekä sen soveltamisen taidoilla on paikkansa teatteri-ilmaisun ohjaajan työssä mielenterveysalan parissa. Myös osallistujilta

saatu positiivinen palaute työpajaan liittyneitä näytelmäpätkiä koskien tukee tätä päätelmää.

Samoin kuin työpajan toteutusta suunniteltaessa ja järjestettäessä (ks. 7.1), myös työpajan toteutuksessa näin lyhyen ajan kuluessa, teatteri-ilmaisun ohjaajalta vaaditaan ammatillisten perustaitojen, teatterin ja draaman työtapojen hallinnan ja ryhmänohjaustaitojen, sekä yhteistyötaitojen lisäksi myös uskottavuutta ja luotettavuutta oman alansa edustajana. Koska mielenterveys- ja teatterialan välinen yhteistyö on vielä uutta, teatteri ja draama hakevat vielä paikkansa osana hoitoalan kehittämistyötä. Ainakin nuorelta teatteri-ilmaisun ohjaajalta vaaditaan erityisen pitkää pinnaa ja sosiaalisia taitoja hänen etsiessään asemaansa ammattitaitoisena draaman ohjaajana teatterin ja mielenterveyshoitoalan yhteistyökentällä.

8 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS

Tutkimuksessani tutkittava ilmiö, tapaus, tutkimuskohde on draamatyöpaja ja sen prosessi. Tutkimuksessani tarkastelen draamatyöpajaa ohjaajan ja teatteri-ilmaisun ohjaajan näkökulmista, sekä osallistujien kokemusten pohjalta. Tällainen tutkijan läheinen suhde tutkimuskohteeseen on tyypillistä laadulliselle tutkimukselle, missä tutkimuksen tavoitteena on selvittää tutkittavien näkökulmia ja kokemusta tutkittavaan asiaan liittyen (Kiviniemi 2001, 68).

Tapaustudkimusta ylipäätään kritisoidaan aineiston keruun ja analysoinnin puutteellisuudesta sekä tutkijan ja hänen tietolähteidensä subjektisuudesta (Saarela-Kinnunen & Eskola 2001, 159). Tämä pitää paikkansa myös oman tutkimukseni kohdalla, sillä tutkijana olen ollut vaikuttamassa sekä tutkimuskohteen eli draamatyöpajan koko prosessiin, siihen millainen työpajan suunnitelmasta muodostui, ja miten se osallistujille ohjattiin. Koska toimin itse draamatyöpajan ohjaajana, en voi enkä yritä arvioida sen prosessia ja toteutumista objektiivisesti, vaan tietoisesti pohjaan tutkimukseni omiin havaintoihini ja kokemuksiini. Nämä taas ovat sidoksissa aikaisempiin kokemuksiini draaman ja ryhmien ohjaajana, sekä kokemuksiini työpajoihin liittyneen esityksen ohjaamisesta keväällä 2009. Prosessista ulkopuolinen tutkija olisi varmasti tuottanut erilaista tietoa.

Omien näkökulmieni lisäksi avaan työpajan toteutukselle asettamiemme tavoitteiden toteutumista osallistujien kokemuksista käsin. Myös osallistujien kokemukset työpajasta ovat väistämättä subjektiivisia, ja niihin vaikuttavat monet työpajastakin riippumattomat asiat. Kokemukset kerättiin palautelomakkeilla työpajan toteutuksen jälkeen. Vaikka Valli (2001, 100) mainitsee kyselylomakkeen hyväksi puoleksi materiaalin keruun kannalta sen, ettei tutkija itse pääse läsnäolollaan vaikuttamaan vastauksiin, toisin kuin esimerkiksi haastattelutilanteessa saattaa käydä, uskon ryhmän pienuuden - työpajassa osallistujia oli 14 ja palautteita kirjoitettaessa paikalla oli ollut heistä 11 - vaikuttaneen mahdollisesti vastauksiin. Lisäksi, vaikka palautteet kerättiin nimettöminä, meidän olematta paikalla, ryhmän pienuus ja paljastumisen ”pelko” saattoivat vaikuttaa osallistujien antamiin vastauksiin. Osan palautelomakkeemme kysymyksistä oli ns. avoimia kysymyksiä. Avoimien kysymysten etu valmiisiin vastausvaihtoehtoihin verrattuna on se, että omin sanoin vastatessaan vastaajalla on suuremmat mahdollisuudet ilmaista mielipiteensä perusteellisemmin, vaikka vaarana onkin, että avoimiin kysymyksiin vastataan suurpiirteisesti tai jätetään kokonaan

vastaamatta (Valli 2001, 111). Myös näihin kysymyksiin osallistujat vastasivat täsmällisesti. Kuitenkin uskon osallistujilta saamaamme palautteen sisältöön vaikuttaneen sekä palautekyselyn anonyymin luonteen että palautteiden annon ajankohdan. Olimme sopineet palautekyselyiden toimittamisesta osallistujille kahden viikon kuluttua työpajan toteutuksesta. Mielenterveyden edistämisen ammatilliset erikoistumisopinnot -ryhmä kuitenkin koontui harvakseltaan, ja väärinkäsitysten takia osallistujat saivat palautelomakkeet vasta myöhemmin syksyllä, useamman viikon kuluttua itse työpajasta. Tämä on tutkimukseni kannalta ongelmallista, sillä toiminnan ja vastaamisen välissä kuluneet viikot ovat mielestäni saattaneet vääristää tai ainakin hämärtää osallistujien muistikuvia, tai vastaaminen niin pitkän ajan jälkeen on saattanut tuntua turhalta ja tätä kautta myös vaikuttaa vastauksiin.

Vaikka tapaustutkimuksen yhtenä kriteerinä voidaan pitää toistettavuutta, se on yleensä käytännössä mahdotonta (Saarela-Kinnunen & Eskola 2001, 165). Näin on myös oman tutkimukseni kohdalla, sillä vaikka draamatyöpaja samalla kaavalla toteutettuna voitaisiin toistaa eri ryhmien kanssa, kokemuksena se on, ja tulisi aina olemaan, ainutkertainen sekä osallistujille että ohjaajilleen. Sekä tutkimukseeni että tapaustutkimuksiin yleensä voidaan sanoa pätevä sen, että tutkimuksen yleistettävyyden syntyä vasta kun tutkimustuloksia on vertailtu muiden, samantyyppisten tutkimusten tulosten kanssa (Saarela-Kinnunen & Eskola 2001, 163). Tutkimukseni läpinäkyvyyden kannalta ja jonkinlaisen yleistettävyyden mahdollistamiseksi olen kuitenkin pyrkinyt kirjoittamaan auki draamatyöpajan prosessin kulun niiltä osin kuin se mielestäni on oleellista näkökulmalleni teatteri-ilmaisun ohjaajana draamatyöpajassa, tai työpajan tavoitteiden ja niiden toteutumisen tarkastelun kannalta.

9 LOPUKSI

Mielenterveyshoitotyön tekijöiden ja opiskelijoiden kanssa toteutettu draamatyöpaja oli kokemuksena mielenkiintoinen. Erityisesti teatterin esittävän osa-alueen ja draamatyöskentelyn yhdistämisen kannalta se oli itselleni myös erittäin onnistunut kokeilu. Työpajan toteutuksesta itselleni jäi mieleen se, miten nopeasti työpajan osallistujat kaikesta huolimatta lämpenivät tarjoamillemme menetelmille, ja miten hyvin draama ja teatterilliset harjoitteet soveltuivat, tai soveltuisivat, heidän ammattinsa aihepiirien ja kaikille tuttujen työtilanteiden työstämiseen. Tietysti tuntui myös hyvältä huomata, kuinka työstämämme kohtaukset innostivat työpajan osallistujia keskusteluun ja kannanottoihin omaan työhönsä liittyen. Vaikka työpajan toteutuksessa kaikki ei sujunutkaan suunnitelmiamme mukaan, sain kuitenkin kuvan siitä, millaisia mahdollisuuksia teatterin ja draaman käytöllä voisi tämän kohderyhmän parissa olla. Yhdynkin Häkämiehen (2007) ja Leiberin (1995) ajatuksiin siitä, että draaman käytöllä olisi todella tilausta osana mielenterveyshoitotyön koulutusta.

Tutkimukseni myötä olen saanut uudella tavalla huomata, miten monipuolista työtä mielenterveyshoitoalalla työskentelevät tekevät. He toimivat päivittäin omina itsenään yhteistyössä erilaisten ihmisten ja eri tahojen kanssa, mahdollisesti omaa persoonaansa hoitotyössä käyttäen. Olenkin entistä vakuuttuneempi siitä, että teatteri ja draama voisivat olla apuna myös jo työssä olevien hoitotyön tekijöiden ammatillisen kehityksen ja jaksamisen tuessa. Uskon, että teatteri-ilmaisun ohjaajilla olisi ammattinsa puolesta soveltuvuutta toimia tällaisessa työskentelyssä ja myös halutessaan kehittää sitä eteenpäin molempia ammattialoja hyödyttävällä tavalla. Suomessa juuri teatteri-ilmaisun ohjaajat saavat koulutuksen toimia yhteistyössä erilaisten ryhmien kanssa erilaisissa työympäristöissä. He hallitsevat myös teatterialan monipuolisen osaamisen, ja parhaimmillaan osaavat hyödyntää nämä asiat tietyn päämäärän puolesta, esimerkiksi mielenterveyshoitotyön tekijöiden ammatillisiin tarpeisiin.

LÄHTEET

Heikkinen, Hannu. 2005. Draamakasvatus – opetusta, taidetta, tutkimista! Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Heikkinen, Hannu L. T.. 2001. Toimintatutkimus – Toiminnan ja ajattelun taitoa. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PL-kustennus.

Helske, Leena & Ukkola, Tarja. 1994. Draamaterapia ja sen käyttömahdollisuuksia. Teoksessa Lehtonen, Jaakko & Tanttu-Knapp (toim.) Draama. Nyt. Kirjoituksia ilmaisukasvatuksen alalta. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus ja opettajankoulutuslaitos. Jyväskylä: ER-paino.

Häkämies, Annukka. 2007. Metodilla on mieli – muodolla on merkitys. Akateeminen väitöskirja. Tampere:

Janhunen, Tarja & Sura, Sirkka (toim.). 2004. Esipuhe teoksessa Miten käytän toiminnallisia menetelmiä? Psykodraaman ohjaajat kertovat. Pieksämäki: RT-Print Oy.

Kiviniemi. 2001. Laadullinen tutkimus prosessina. Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS-kustennus.

Kopakkala, Aku. 2005. Jacob Morenon psykodraama. Teoksessa Miten käytän toiminnallisia menetelmiä? Psykodraaman ohjaajat kertovat. Pieksämäki: RT-Print Oy.

Korhonen, Pekka. 2005. Teoksessa Korhonen, Pekka & Airaksinen, Raija (toim.) 2005. Hyvä hankaus – teatterilähtöiset menetelmät oppimisen ja osallisuuden mahdollisuuksina. Helsinki: Draamatyö.

Kujasalo, Päivi. 1994. Draamaopettaja - kasvattaja vai teatteriohjaaja? - Gavin Boltonin, Jonothan Neelandsin ja Viola Spolinin käsityksiä draamaopettajan tehtävästä. Teoksessa: Lehtonen, Jaakko & Tanttu-Knapp (toim.) Draama. Nyt. Kirjoituksia ilmaisukasvatuksen

alalta. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus ja opettajankoulutuslaitos. Jyväskylä: ER-paino.

Laitinen, Hanne. 1998. Tapaustutkimuksen perusteet. Kuopi: Kuopion yliopisto.

Lauri, Anna-Maija. 2005. Esimerkkejä draamamenetelmien käytöstä aikuiskouutuksessa. Teoksessa Korhonen, Pekka & Airaksinen, Raija (toim.) 2005. Hyvä hankaus – teatterilähtöiset menetelmät oppimisen ja osallisuuden mahdollisuuksina. Helsinki: Draamatyö.

Leiber, Inkeri. 1995. Pedagoginen draama hoitoalan koulutuksessa. Teoksessa: Lehtonen Jaakko & Lintunen Jarmo (toim.) Draama. Elämys. Kokemus. Kirjoituksia ilmaisukasvatuksen alalta 2. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus ja opettajankoulutuslaitos. Jyväskylä: ER-paino.

Leikkonen, Jouni. 2005. Miten ajatella teatteriksi? Teatteriesityksen kieli ja kielioppi – lyhyt oppimäärä. Teoksessa Korhonen, Pekka & Airaksinen, Raija (toim.) 2005. Hyvä hankaus – teatterilähtöiset menetelmät oppimisen ja osallisuuden mahdollisuuksina. Helsinki: Draamatyö.

Lindqvist, Martti. 2005. Sosiodraama matkana yhteisön kollektiiviseen alitajuntaan. Teoksessa Miten käytän toiminnallisia menetelmiä? Psykodraaman ohjaajat kertovat. Pieksämäki: RT-Print Oy.

Lintunen, Jarmo. 1995. Kokemuksellinen oppiminen ja pedagoginen draama. Teoksessa Lehtonen Jaakko & Lintunen Jarmo (toim.) Draama. Elämys. Kokemus. Kirjoituksia ilmaisukasvatuksen alalta 2. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus ja opettajankoulutuslaitos. Jyväskylä: ER-paino.

Ora, Lotta. 2005. Teatteri-ilmaisun ohjaajana yhteisössä. Teoksessa: Ventola, Marjo-Riitta & Renlund, Micke (toim.) Draamaa ja teatteria yhteisöissä. 2005. Helsinki: Helsingin ammattikorkeakoulu Stadia

Rusanen, Soile. 2005. Osallistavan teatterin lajeista. Teoksessa Korhonen, Pekka & Airaksinen, Raija (toim.) 2005. Hyvä hankaus – teatterilähtöiset menetelmät oppimisen ja osallisuuden mahdollisuuksina. Helsinki: Draamatyö.

Saarela-Kinnunen, Maria & Eskola, Jari. 2001. Tapaus ja tutkimus = tapaustutkimus? Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PS-kustannus.

Sirén, Kati. 2009. Voimavara-hanke. Caseraportti/oppimateriaali. Tampereen yliopisto, Tutkivan teatterityön keskus

Tervämäki, Paula. 2005. Sosiodraama ammatillisessa koulutuksessa. Teoksessa Miten käytän toiminnallisia menetelmiä? Psykodraaman ohjaajat kertovat. Pieksämäki: RT-Print Oy.

Valli, Raine. 2001. Kyselylomaketutkimus. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ventola, Marjo-Riitta & Renlund, Micke (toim.) Draamaa ja teatteria yhteisöissä. 2005. Helsinki: Helsingin ammattikorkeakoulu Stadia

Videnoja, E. 2007. Teatteri-ilmaisun ohjaajan ammattitaito – Mitä se on? Opinnäytetyö.

Wilson, Glenn. 1997. Esittävän taiteen psykologia. Kuopio: Kustannusosakeyhtiö Puijo.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Ehkäisevä mielenterveystyö. Keskeiset käsitteet. 2007. Www-dokumentti. Saatavissa: <http://info.stakes.fi/mielenterveystyo/FI/kasitteet/index.htm>

Www-dokumentti. Saatavissa: <http://www.teatteri.org/koulutus/ammattikorkeakoulut.html>

ALOITUS

Kerrotaan keitä ollaan, mitä ollaan tekemässä ja miksi.
Draamasopimus.

LÄMMITTELY/VIRITTÄYTYMINEN

1. Kosketa jotakin...

- punaista
- lämmintä
- muuttuvaa
- joka herättää minussa tunteita
- jota en ymmärrä
- jota haluaisin koskettaa
- jonka kanssa en halua olla missään tekemisissä
- joka on minulle tärkeää

2. Väitteet (mielipide kyllä- ja ei-liikkeillä)

- Tunnen oloni virkeäksi.
- Sairas ihminen ei ole oma itsensä.
- Työtä ja henkilökohtaista elämää ei ole mahdollista erottaa toisistaan.
- Potilas on aina mahdollista parantaa.
- Hoitosuhteessa on olemassa tiettyjä rajoja, joita en voisi ylittää.
- Työni vaikuttaa läheisiini.
- Minä olen potilaille tärkeä.
- Potilas ja hoitaja eivät voi ystäväystyä keskenään.
- Työssäni soveltaminen on riskialtista.
- Olen taitava löytämään yhteyden potilaisiini.

TEEMA 1

Sairauden ja omien tunteiden kohtaaminen (yllättävissäkin tilanteissa)

3. Lämmittely

3 henkilön ryhmissä roolin (potilas, hoitaja ja sairaus) asettuminen tilassa suhteessa ryhmän toisiin rooleihin.

Tilanteet:

- Sairaus estää hoitajaa näkemästä potilaan sisälle.
- Potilas ja sairaus ovat erottamattomat.
- Hoitajakin voi olla sairaas.
- Hoitajan ja potilaan suhde on liian läheinen.
- Sairaus on paha.
- Potilas ja hoitaja selättävät yhdessä sairauden.
- Työ ei päästä hoitajaa otteestaan.
- Kaikki on yhtä sekamelskaa.

4. Kohtaus ”No mutta mitä sun ranteille on tapahtunut...!”

5. Keskustelua kohtauksesta (ensin pareittain)

1. Keitä siinä oli? Missä oltiin?
2. Mitä kohtauksessa tapahtui? Mitä näitte?
3. Mitä ajatuksia kohtaus herätti?

7. Tunteiden nimeäminen

Kirjataan kohtauksessa ja äänimaisemassa esiintyneet tunteet lapuille. Järjestetään laput aihepiireittäin.

8. Tunneruudut

Neljässä ryhmässä kierretään lappujen pohjalta päätettyjä tunneruutuja toistaen lausetta ”Sä olet väärässä.”, ”Sä olet vahva.”, ”Sä olet sairas.” tai ”Sä selviydyt.”

9. Patsaat hoitajan negatiivisista tunteista

10. Teeman 1 purku: vapaasti keskustellen ja kysellen

TEEMA 2

Potilaan kohtaaminen ihmisenä

11. Lämmittely: laastarihippa

12. Kohtaus ”Ei josseja eikä muttia...”

13. Keskustelua kohtauksesta (ensin pareittain)

1. Keitä siinä oli? Missä oltiin?
2. Mitä kohtauksessa tapahtui? Mitä näitte?
3. Mitä ajatuksia kohtaus herätti?
4. Mitä tunteita näitte? Koitte?

14. Omat kohtaukset pienryhmissä

Pienryhmissä tehdään kohtaukset kahdesta tilanteesta:

- Hoitajan ja potilaan välinen hoitosuhde on liian läheinen.
- Hoitajan ja potilaan välinen hoitosuhde on liian etäinen. (Eli tilanne, jossa potilas ei tule kuulluksi.)

Katsotaan kohtaukset ja keskustellaan niistä. Jatketaan keskustelua kohtausten aiheista, käytännön kokemuksista, mielipiteistä jne.

15. Ominaisuuksien apteekkarit ja asiakkaat

Pareittain käydään vaihtokauppaa omilla vahvuuksilla ja heikkouksilla. Harjoite toistetaan molemmin päin.

LOPETUS

16. Väitteet

Luetaan väitteet uudestaan. Muuttuiko tai vahvistuiko oma mielipide minkään väitteen kohdalla?

17. Keskustelua päivästä: päivän purku ja kokemusten jakaminen

18. Hetken merkitseminen

19. Loppuruno

- No mutta, mitä sun ranteelle on tapahtunut?
- Mä viilsin sitä.
- Aika kypsymätöntä, kaipasit kai huomiota. Helpottiko?
- Ei.
- Helpottiko paineita?
- Ei.
- Helpottiko?

(Hiljaisuus.)

Helpottiko?

- Ei.
- Mä en käsitä miksi sä teit sen.
- Kysy sitten.
- Helpottiko se paineita?

(Pitkä hiljaisuus.)

Voinko mä vilkaista?

- Et.
- Mä haluaisin vilkaista, katsoa onko se tulehtunut.
- Ei.

(Hiljaisuus.)

- Mä ajattelinkin että sä voisit tehdä tuon. Se on tavallista. Se helpottaa paineita.
- Oletko sä tehnyt niin?
- ...
- Et. Liian vitun selvjärkinen. Mä en tiedä mistä sä luit tuon, mutta se ei helpota paineita.

(Hiljaisuus.)

Mikset sä kysy multa *miksi*?

Miksi mä viilsin itseäni ranteeseen?

- Haluaisitko sä kertoa mulle?
- Haluaisin.
- Kerro sitten.
- KYSY.
- MULTA.
- MIKSI.

(Pitkä hiljaisuus.)

- Miksi sä viilsit itseäsi ranteeseen?
- Koska se tuntuu vitun hyvältä. Koska se tuntuu aivan vitun ihmeelliseltä.
- Voinko mä vilkaista?
- Sä voit vilkaista. Mutta älä koske.
- (Katsoo) Ja sä olet sitä mieltä että sä et ole sairas?
- En ole.
- Musta olet. Se ei ole sun vikasi. Mutta sun täytyy ottaa vastuu teoistasi. Ole kiltti äläkä tee tätä uudelleen.

- Ei josseja eikä muttia.
- Mä en sanonut jos enkä mutta, mä sanoin ei.
- Eivoi täytyy ei koskaan on pakko aina ei voi pitäisi ei huvita.
Asioita joista ei neuvotella.
Ei tänään.

(Hiljaisuus.)

- Kuule. Älä kytke mun mieltä pois päältä yrittämällä lääkitä mun päätä selväksi. Kuuntele ja ymmärrä, ja kun sä halveksit mua älä ilmaise sitä, ainakaan sanoin, ainakaan mulle.

(Hiljaisuus.)

- Mä en halveksi sua.
- Et vai?
- En. Tämä ei ole sun vikasi.
- Tämä ei ole mun vikani, muuta mä en koskaan kuulekaan, se ei ole sun vikasi, se on sairaus, se ei ole sun vikasi. Sä olet sanonut sen niin usein että musta alkaa tuntua siltä että se on mun vikani.
- Se ei ole sun vikasi.
- MÄ TIEDÄN.
- Mutta sä sallit sen tapahtua.

(Hiljaisuus.)

Etkö sallikin?

- Maailmassa ei ole lääkettä joka voisi tehdä elämästä merkityksellistä.
- Sä sallit itsellesi tuon epätoivoisen järjenvastaisen tilan.

(Hiljaisuus.)

Sä sallit sen.

- Mutta sitten mä en pysty enää ajattelemaan. Mä en pysty enää tekemään työtä.
- Mikään ei vaikuta sun mahdollisuuksiin tehdä työtä niin kuin itsemurha.

(Hiljaisuus.)

- Mä näin unta että menin lääkäriin ja se sanoi että mulla on kahdeksan minuuttia elinaikaa. Ja mä olin vittu istunut odotushuoneessa puoli tuntia.

(Pitkä hiljaisuus.)

Okei, selvä, tehdään sitten niin, otetaan lääkkeitä, tehdään kemiallinen lobotomia, kytketään mun aivojen korkeammat toiminnot pois päältä niin ehkä musta vittu vie tulee edes pikkuisen kykenevämpi elämään.

Tehdään sitten niin.

hyvältä ()

helpolta ()

hyödylliseltä ()

haastavalta ()

jännittävältä ()

hauskalta ()

turhalta ()

pelottavalta ()

joltain muulta, miltä?

5. Mikä työpajatyöskentelyssä oli mieluista? Miksi?

6. Mikä työpajatyöskentelyssä oli epämieluista? Miksi?

7. Jäikö työpajasta tai sen aikana käsitellyistä asioista jotakin erityisesti mieleesi? Mitä?

8. Vapaa sana ja palautetta ohjaajille:

Kiittäen ohjaajat Julia Gauffin ja Suvi-Heini Lahti